

LINNOITTAMINEN JA SOTATOIMET 1918—1944

Kenraaliluutnantti R Arimo

1. JOHDANTO

On mahdotonta mitata linnoittamisen vaikutusta sotatoimiin ja päinvastoin. Joissakin tapauksissa voidaan ehkä esittää lukujakin. Esimerkiksi Talvisodassa Summan rintaman murtumisen jälkeen todettiin tappioiden olennaisesti lisääntyneen, kun vetydyttiin Mannerheimlinjasta linnoittamattomaan maastoon, mutta ei voida sanoa, kuinka paljon se johtui mistäkin tekijästä. Sodan kokemusten perusteella suurennettiin sitten linnoituslaitteiden suojapaksuuksia, mutta pian taas ruvettiin käyttämään myös keveämpiä rakenteita.

Vaikkakaan mitään matemaattista riippuvuussuhdetta tuskin voidaan osoittaa, on kuitenkin selvästi todettavissa, että linnoittaminen on vaikuttanut sotatoimiin ja myös niiden suunnitteluun sekä päinvastoin. Monesti ehkä välillinen vaikutus on ollut suurempi kuin suoraan nähtävä. Tämä tutkielma pyrkii selvittämään tätä suhdetta Vapaussodasta Jatkosodan päättymiseen ulottuvana ajanjaksona, johon sisältyy erilaisia kausia ja monenlaisia käsityksiä linnoittamisen merkityksestä.

Sotilaspoliittinen tilanne on aina määrännyt sotatoimien ja niiden suunnittelun luonteen ja tämä on taas painanut leimansa myös linnoittamiseen. Tältä kannalta erottuu ajanjaksosta pääasiallisesti kolme erilaista kautta. Ensimmäinen vuosikymmen oli epävakainen, nuori valtio etsi suuntaansa. Vapaussodan ylipäällikön strategiset ajatukset olivat aivan toiset kuin esimerkiksi kenraali P O Enckellin tilanteenarvostelu valtakunnan turvallisuuskysymyksestä. 1930-luku oli varautumista selvästi nähtävissä olevaan kriisiin, tulevaan sotaan Euroopassa. Mannerheim luonnehtii tätä aikaa muistelmissaan sattuvasti: ”Kahdeksan vuotta kilpaa myrskyn kanssa.”¹ Kun 2. maailmansota sitten puhkesi, sen vaikutukset tuntuivat heti myös Suomessa ja tilanteen vaihtelut aiheuttivat erilaisia turvallisuuspoliittisia ratkaisuja. Tänä aikana tietenkin linnoittamisen ja sotatoimien yhteys on myös selvimmän havainnoitavissa.

2. ENSIMMÄINEN VUOSIKYMMEN

2.1. V a p a u s s o t a

Jägersköldin mukaan kenraali Mannerheim ”piti mahdollisena” helmikuussa 1918 hyökkäystä Pietaria vastaan.¹Tältä ajalta on myös hänen kuuluisa päiväkäskynsä Itä-Karjalan väestölle, olihan sillä merkitystä vielä Jatkosodankin aikana. Brest-Litovskin rauha 3. 3. 1918 tosin näytti tekevän toiminnan Pietaria vastaan mahdottomaksi, mutta kuitenkin Mannerheim tuntuu vielä toukokuun alkupuolella ajatelleen tällaista. Heinrichs kertoo hänen puhuneen tästä erälle majurille siinä mielessä, että hyökkäys vähentäisi joukoissa ilmenevää sotaväsymystä.²Kun hän 7. 5. 1918 antoi Itä-Armeijan esikuntapäällikölle, everstilutnantti A Rappelle käskyn Karjalan kannaksen linnoittamistiedustelusta,³siinä otettiin huomioon sekä offensiivinen että defensiivinen vaihtoehto. Suunnitelma oli lähetettävä Päämajaan 25. 5. 1918 mennessä.

Rappe päiväsi suunnitelmansa Viipurissa 1. 6. 1918. Hän lähti tilanteenarvosteluun siitä, että vihollinen tulisi puolustamaan Pietaria aktiivisesti ja sen hyökkäykset voisivat kohdistua Suomeen joko Kivennavan—Viipurin suunnassa taikka toisaalta Rautua kohti. Puolustusasema pitäisi suunnitella siten, että se mahdollistaisi suomalaisten voimien hyökkäyksen vihollisen sivustaan, etenipä se kumpaan suuntaan tahansa. Hän ehdottikin pääaseman sijoittamista linjalle Raivola — Kivennapa — Lipo-la — Raasuli — Sirkiänsaari — Hatakka. Todettakoon tässä, että asema on suurin piirtein Jatkosodan aikaisen VT-linjan (Vammelsuu — Taipale linjan) tasalla.

Pääasema mahdollistaisi joukkojen keskittämisen Kivennavan — Valkjärven — Raudun seuduille, mistä hyökkäys olisi mahdollinen Rappen kaavailemalla tavalla. — Tutkielmansa lopputoteamuksena hän sanoo, että aseman valinta perustuu nimenomaan offensiiviseen ajatteluun, hänhän oli saanut käskyn tässä hengessä.

Defensiivistä varianttia edustaa taempi asema summittaisella linjalla Kipinolanjärvi — Kuolemajärvi — Perkjärvi — Muolaanjärvi — Punnusjärvi — Valkjärvi — Rautu — Taipale, joka linja on varsin lähellä Talvisodan Mannerheimlinjaa.

Jos defensiivinen puolustautuminen kuitenkin vastoin Rappen olettamusta tulisi kysymykseen, olisi ehdottomasti rakennettava asema Valkjärveltä ja Punnusjärveltä suoraan Vuokselle ja Vuoksen rantaa seuraten Taipaleeseen. Nimenomaan pohjoisranta olisi tällöin linnoitettava ja myöskin olisi ehdotetut puolustusasemat rakennettava yhtenäisiksi.

Mannerheimin ero 30. 5. 1918 aiheutti sen, että tätä suunnitelmaa ei koskaan ryhdytty toteuttamaan eikä myöhemmin laadituissa suunnitelmissa näy viitteitä siitä, että se olisi vaikuttanut niiden muotoutumiseen. Rappen suunnitelman kaksitahoisuus on hyvin ymmärrettävissä. Olihan sekä senaatin että ylipäällikön mielessä koko vapaussodan ajan sotaretki Itä-Karjalaan. Tällöin olisi ehkä defensiivi Karjalan kannaksella ollut paikallaan. Offensiivi Pietariin ei noihin aikoihin ollut varmastikaan vain Mannerheimin mielessä, olivathan monet tahot ulkomaillakin ajatelleet juuri häntä Pietarin valloituksen johtoon.⁴

2.2. Saksalaiskausi

Mannerheimin erottua ylipäällikön paikalta maassa alkoi ns. saksalaiskausi. Puolustusvoimat organisoitiin saksalaisen mallin mukaan. Johtopaikoilla oli suomalaisten upseerien rinnalla saksalaiset ”neuvonantajat”, vieläpä saksalainen upseeri toimi ”Yleisesikunnan päällikön toimen hoitajana”. On tuskin ihmettelemistä, että he sotilaspolitiikassaan ottivat huomioon ensisijaisesti oman valtakuntansa edut.

Olennaista tilanteelle oli, että Saksa ja Venäjä olivat tehneet rauhan Brest-Litovskissa 3. 3. 1918, mikä merkitsi sitä, että Saksa lopetti sotatoimet Venäjää vastaan. Kun vielä 27. 8. 1918 tehtiin täydentävä sopimus, joka velvoitti Saksan pysymään erillään kaikista Venäjän asioista, oli Suomen suunnallakin siirrytty täydelliseen defensiiviin.¹ Saksa sitoutui siihen, että sinä aikana, jolloin Venäjä karkottaisi ententen joukkoja Pohjois-Venäjältä, ei Suomen taholta tehtäisi hyökkäyksiä Venäjän alueelle, ei varsinkaan Pietaria vastaan. Sen sijaan saksalaisia ja suomalaisia joukkoja voitaisiin tarvittaessa käyttää apuna ententen joukkoja karkotettaessa, mutta ne vedettäisiin tämän jälkeen pois Itä-Karjalasta. Asia pidettiin salassa suomalaisilta ja tuli vasta myöhemmin julki.

Tätä taustaa vasten on hyvin ymmärrettävissä, että saksalaisten laatima Kannaksen linnoittamis suunnitelma² on täysin defensiivinen. Se annettiin eversti, vapaaherra O von Brandensteinin tehtäväksi. Hän sijoitti pääaseman linjalle Humaljoen lahti — Kuolemajärvi — Perkjärvi — Muolaanjärvi — Äyräpäänjärvi — Vuoksi — Taipale, siis suunnilleen samalle tasalle kuin Rappen taempi asema ja myöhempi Mannerheimlinja. — Pääaseman etupuolelle suunniteltiin joitakin ilmeisesti viivytykseen tarkoitettuja asemanpätkiä.

Vapaussodan päätyttyä oli osa valkoisesta armeijasta kotiutettu, osa oli varuskunnissa, mutta melkoisesti oli joukkoja itärajalla, Kannaksella ja Laatokan Karjalassa. Hyökkäystä idästä saatettiin odottaa koska hyvänsä. Rajan pinnassa Kannaksella olivat joukot olisivat vihollisen painostaessa voineet vetäytyä pääasemaan ja siihen olisi liikekannallepanon jälkeen saatu kaikkiaan 3 divisioonaa, kaksi Suomenlahden—Muolaanjärven välille ja yksi Muolaanjärvestä Laatokkaan. Suunnitelman mukaan nämä olivat kaikki suomalaisia. Maassa olevia saksalaisia joukkoja olisi voitu tarvittaessa käyttää reservinä.

Suunnitelman defensiivisyyttä korostaa vielä se, että valtakunnan rajaa Suomenlahden rannalla ehdotettiin siirrettäväksi länteen päin siten, että Inon ja Puumalan patterit jäisivät venäläisille. Saksalaisen yleisesikuntaupseerin ajattelu asiassa on ymmärrettävissä. Olihan heillä rauha Venäjän kanssa. Ino sekä Yhinmäki eli Krasnaja Gorka Suomenlahden etelärannalla muodostivat yhdessä Kronstadtin kanssa suurvalan pääkaupungin puolustuksen rungon, jota puhtaasti sotilaallisesti ajatellen ei ollut tarkoituksenmukaista rikkoa. Brandensteinin mielestä uusi raja voitiin vetää niin, että se ei suuresti vaikeuttaisi Kannaksen puolustusta. Rajan piteneminen oli kompensoitavissa oikaisemalla sitä jossakin muualla, mahdollisesti hän on voinut tarkoittaa Lipo-

lan mutkaa. Von Brandenstein sai tehtävän alkukesästä ja suunnitelma valmistui heinäkuun puolivälissä. ”Yleisesikunnan päällikön toimen hoitaja” eversti K von Redern lähetti sen sotaväen päällikölle, kenraalimajuri K Wilkmanille (Wilkama). Tämä hyväksyi ajatuksen ja lähetti sen edelleen sotaministerille 22. 7. 1918³ esittäen, että ehdotusta voitaisiin käyttää hyväksi rauhanneuvotteluissa — näitähän käytiin noihin aikoihin Berliinissä. Ne kuitenkin keskeytyivät 24. 8. 1918 tuloksettomina ja näinollen ehdotuksella ei ollut vaikutusta.⁴

Kenraali Wilkmanin tilanteenarvostelusta ei ole säilynyt muuta merkintää kuin hänen lähetekirjelmänsä sotaministerille: ”Tiedustellessa pyrittiin saada suunta, joka toiselta puolen hyväkseen käytti luonnollisia rajoja (jokia, järviä), toiselta puolen oli venäläisille luovuttamatta maa-aluetta, joka heille, vihamielisten aikomusten sattuessa Suomea kohtaan, olisi sotilaallisesta arvosta.” Ei ole kaukana ajatus, että Wilkman on tällöin ajatellut asiaa ainakin yhtä paljon poliittisesti kuin sotilaallisesti. Todettakoon, että ehdotettu rajan muutos on suurin piirtein sama kuin se, johon Suomen hallitus olisi ollut suostuvainen 3. 11. 1939.⁵

Toisenlaiseen tilanteenarvosteluun päätyi hieman myöhemmin Yleisesikunnan päällikkö, kenraalimajuri P O Enckell. Hän laati 1. 6. 1920 muistion ulkoministeriölle Tarton rauhanneuvotteluja varten.⁶Siinä hän totesi Inon linnoituksen suuren merkityksen Pietarin puolustukselle. Suomelle Ino oli sotilaallisesti merkityksetön, mutta jos se annettaisiin Venäjälle, se olisi vaarallinen siinä mielessä, että Inossa maihin laskeutut joukot voisivat murtaa puolustuksemme jo armeijan keskityksen aikana. Tarton rauhanneuvotteluissa venäläiset eivät kuitenkaan vaatineet Inon aluetta, vaan sen linnoitusten hävittämistä.

Sota-arkistossa oleva von Brandensteinin suunnitelmaa koskeva aineisto on puutteellinen, mutta siinä puhutaan kuitenkin aseman linnoittamisesta ja myös siitä, mitä olisi tehtävä rauhan aikana. Kysymys on joka tapauksessa ollut enemmän kuin tilapäisestä puolustusasemasta. 16. 9. 1918 von Redern esitti sota-asiain toimituskunnalle Kannaksen linnoittamista ja toimenpiteitä tämän maanomistajille aiheuttamien vahinkojen korvaamiseksi.⁷ Varsinaiset linnoittamistyöt jäivät kuitenkin lopulta hyvin vähäisiksi, vaikka niihin käytettiin saksalaistakin pioneerihenkilökuntaa. Saksalaiset poistuivat maasta vuoden loppuun mennessä.

2.3. Ignatiuksen suunnitelma

Kenraalimajuri H Ignatius tuli 5. 3. 1919 Yleisesikunnan päälliköksi. Huhtikuussa valmistui hänen johdollaan valtakunnan itärajan puolustussuunnitelma,¹ johon kuului kolme vaihtoehtoa. Perustana oli defensiivinen ”liikekannallepano 1”, jonka mukaan painopiste oli Karjalan kannaksella ja puolustus nojasi pääasiallisesti samalle tasalle sijoitettuun asemaan kuin von Brandensteinin suunnitelmassa. ”Liikekannallepano 2” oli jo offensiivisempi. Sekin nojasi edellä mainittuun puolustusasemaan, mutta siihen liittyi hyökkäys Valkjärven — Raudun suunnasta vihollisen oikeaan sivustaan Kivennavan kautta Terijoelle, jolloin vihollisen päävoimat saataisiin tuhotuksi pääase-

man ja hyökkäyskiilan väliin. ”Liikekannallepano 3” taas perustui siihen, että Suomella olisi aloite täysin hallussaan ja voisi suorittaa hyökkäyksen Pietariin. Tällöin ei puolustusasema defensiivisen vaihtoehdon mukaan tulisi lainkaan kysymykseen, vaan hyökkäävät joukot oli tarkoitus keskittää varsin lähelle rajaa. ”Sota Neuvosto-Venäjää vastaan sekä Suomen, Viron ja Itä-Karjalan tulevaisuus ratkaistaisiin Pietarissa.”²

Taustaksi näille suunnitelmille on aiheellista todeta, että noihin aikoihin bolshevikit eivät vielä olleet vakiinnuttaneet valtaansa Venäjällä. Sekä valkoiset venäläiset että länsivallat suunnittelivat interventiota entisen järjestyksen palauttamiseksi. Yleisesti kaavailtiin valtionhoitaja Mannerheimia Pietariin suunnattavan hyökkäyksen johtajaksi. Näinollen ei ole ihmeteltävää, että Yleisesikunta otti suunnittelutyössään tällaisenkin mahdollisuuden huomioon.³

Perussuunnitelmana oli liikekannallepano 1, defensiivi suurten järvien tasalla olevassa puolustusasemassa. Tämä osoittaa, että sotilasjohto piti jalat tukevasti maassa. — Aluksi todetaan, että venäläisillä on rajan läheisyydessä lähes 15 000 miestä ja noin 150 tykkiä ja lisäksi sinne tulee suomalaisista punaisista koottuja rykmenttejä noin 8 000 miestä.⁴ Tilanne oli epämääräinen, varsinaisia sotatoimia ei kummaltakaan puolelta suoritettu, mutta rauhaakaan ei ollut tehty. Hyökkäys oli siis koska tahansa mahdollinen. ”Otaen huomioon ne pienet voimat, jotka ovat käytettävissä maanpuolustusta varten, täytyy maanmuodostuksen luonnolliset edut käyttää mahdollisimman suuressa määrässä hyödyksi, minkä vuoksi puolustuslinja onkin valittu verrattain pitkän matkan päähän rajalta, nimittäin linja Humaljoen lahti — . . . — Äyräpään järvi — ... — Suvanto”. Tuolloin oli käytettävissä rauhan aikana 3 divisioonaa ja yksi prikaati. Koulutettujen reservien määrä oli niin vähäinen, että liikekannallepanossa yhtymien luku voitiin vain kaksinkertaistaa (B-joukot). Osa joukoista oli rajalla, Kannaksella ja Laatokan Karjalassa, loput varuskunnissa eri puolilla maata. Kuluisi aikaa lähes viikko, ennenkuin joukot olisivat puolustusasemassa. Kun B-joukot liikekannallepanon jälkeen olisivat käytettävissä, ne voitaisiin suunnata puolustuksen vahventamiseen tai offensiiviseen toimintaan.

Yleisesikunta lähetti suunnitelmat sotatoimiyhtymille huhtikuun loppupuolella ja antoi aikaa 15. 5. 1919 saakka ”tarkkojen suunnitelmien” tekemiseen.⁵ Tällöin oli ilmoitettava, ”mitkä alustavat työt rauhan aikana ovat tarpeellisia, katsoen siihen, että ainoastaan sellaiset työt, kuin tienrakennus, ampuma-alan puhdistus j.n.e. joita on mahdotonta nopeasti suorittaa sattuvassa liikekannallepanossa, nyt tulevat kysymykseen. Erittäinkin ovat tulevat tykistöasemat ja niiden varikot tarkoin määrättävät ja ilmoitettava, mitkä valmistavat työt rauhan aikana pidetään välttämättöminä.” — Kovinkaan vaativasta linnoittamisesta ei siis ollut kysymys, pikemminkin valmistautumisesta sodan aikaiseen kenttälainnoittamiseen.

Yhtymät tuskin ehtivät määräajassa suorittaa saamaansa tehtävää kovinkaan perusteellisesti. — 2. Divisioonaa ilmoitti tullessa puolustusaseman suhteen aivan toiseen tulokseen kuin käsky edellytti, tosin kirjelmä on päivätty vasta 29. 8. 1919.⁶ Divisioonaa oli tiedustellut aseman Inon — Vammeljärven — Suulajärven tasalta, missä järvikannaksille ehdotettiin kaksi tai kolme linjaa ja näiden eteen etuvartioasemat. Pe-

rusteluna esitettiin, että tämä linja voidaan pitää omin voimin, kun taas käsketty asema, "Perkjärven linja", on liian pitkä, kunnes B-divisioona on ehtinyt avuksi. Se on myös maastollisesti paljon epäedullisempi.

Yleisesikunta ei hyväksynyt esitystä, mutta suostui siihen, että ehdotettua asemaa voitiin "tilapäisesti käyttää ensimmäisenä puolustuslinjana, kunnes Perkjärven linja on rakennettu".⁷ Sitä oli pidettävä ainoastaan "kenttälinjana", joka joukko-osaston oli itse pantava kuntoon, koska linnoitustöihin oli niukasti rahaa. Perkjärven linjan taas tiedustelee "spesialisti", ennenkuin rakennustyöt sillä alkavat.

Jotta divisioonien asemat liittyisivät toisiinsa, määrättiin 2. Divisioona ulottamaan asemansa Vuotjärveen asti, joka tuli välirajaksi ja josta 1. Divisioonan piti rakentaa asema Kirkkojärven — Punnusjärven kautta Vuokselle. Varsinaisena pääasemana säilyi 1. Divisioonallekin ennen käsketty asema Muolaanjärvestä Vuokseen.

2.4. ' ' E n c k e l l i n l i n j a ' '

Sisäpoliittisen tilanteen myötä muuttui myös sotilaspoliittinen asema. Mannerheimin valtionhoitajakausi ja ylipäällikkyyys päättyivät, kun K J Ståhlberg valittiin presidentiksi 25. 7. 1919. Kenraalimajuri Ignatius erosi Yleisesikunnan päällikön paikalta ja tilalle nimitettiin 16. 9. 1919 kenraalimajuri P O Enckell. Syksyn mittaan bolshevikit vakiinnuttivat valtansa Venäjällä ja interventiosuunnitelmat kuivuivat kokoon. Suomen ulkopoliittinenkin tilanne oli suuresti muuttunut.

Uusi Yleisesikunnan päällikkö ryhtyi heti tutkimaan maan puolustussuunnitelmia. Jo syyskuun lopulla hän teki ensimmäisen tiedustelumatkansa¹ Karjalan kannakselle suunnittelemaansa puolustusasemaan ylimalkaiselle linjalle Humaljoki — Summa — Muolaanjärvi ja siitä edelleen Ignatiuksen suunnitelman mukaisesti Laatokkaan.

Arkistoissa ei ole säilynyt Enckellin tilanteenarvostelua syksyltä 1919, mutta se on hyvin rekonstruoitavissa eri lähteistä:

- sotaneuvosto käsitteli puolustuskysymyksiä 5.—6. 11. 1923²,
- Enckell kirjoitti 1940 laajan kommentin everstiluutnantti J Chr Fabritiuksen tutkimukseen Mannerheimlinjasta, johon palataan myöhemmin;
- majuri J J Gros-Coissy laati useita tutkielmia Enckellin linjaa varten.³

Venäjällä oli senaikaisesta heikkoudestaan huolimatta melkoiset voimavarat käytettävissään ja se saattoi suunnata ne koska tahansa yllättävästi Suomea vastaan. — Mainittakoon, että esimerkiksi 24. 12. 21 Yleisesikunta lähetti sotatoimiyhtymien komentajille sähkönen käskien heitä "ryhtymään kaikkiin mahdollisiin toimenpiteisiin. . . vakavan sodanuhkan varalta".⁴

Alkuvuosina oli pidettävä yllä valmiutta myös Ruotsin suuntaan. Ahvenanmaan takia välit olivat kireät. Osoituksena siitä, että kysymyksessä ei ollut vain sotilasjohdon "yliherkkyys", on valtioneuvoston salainen pöytäkirja 21. 6. 1920.⁵ Sen mukaan tasavallan sotavoimien oli torjuttava ruotsalaisten joukkojen yritykset nousta maihin Ahvenanmaalla, siis selvä tulenavauskäsky. Läntisen uhkan torjumiseksi oli voimassa Ruotsin keskitys eli RK.⁶ Sen mukaan päävoimat oli tarvittaessa keskitettävä linjalle

Seinäjoki — Tampere — Riihimäki — Helsinki torjumaan ruotsalaisten joukkojen maihinnousuja, jotka Enckellin mukaan olivat mahdolliset saariston lisäksi myös mantereelle välille Vaasa — Tammisaari. Ahvenanmaan kysymyksen ratkettua uhka lännestä hälveni ja Ruotsin keskitys purettiin vuonna 1921.

Tämän jälkeen vaara uhkasi enää vain Venäjän taholta. Suomen oli harjoitettava rauhan politiikkaa ja puolustusvoimien ainoa tehtävä oli puolustaa maan itsenäisyyttä ja alueellista koskemattomuutta. Se voitiin ratkaista joko offensiivisesti tai defensiivisesti. Edellisen edellytyksenä olisi jokin sopiva liittoutuma, mutta jos Suomi joutuisi yksinään ottamaan vastaan Venäjän hyökkäyksen, oli strateginen defensiivi ainoa mahdollisuus. Yleisesikunta oli ottanut huomioon molemmat tapaukset ja tehnyt puolustus suunnitelmat tältä pohjalta.

Enckellin käsityksen mukaan ei kuitenkaan ollut suuria mahdollisuuksia spekuloida offensiivilla. Suomella oli käytettävissään vain noin 3 ½ divisioonan verran joukkoja, lukumäärältään vähäinen nuori upseerikunta eikä paljoakaan reservejä. Näitä B-joukkoja oli vain sama määrä kuin palveluksessa oleviakin eikä hän niihin juuri luottanut, semminkin kun niiden liikekannallepano ja keskitys veisi aikaa 3 viikkoa. — Aikaisemmat laskelmat olivat olleet liian optimistisia.

Venäjän hyökkäys voi kohdistua koko itärajaan aina Karjalan kannakselta Jäämerelle saakka sekä etelä- ja länsirannikkoon. Suurin uhka oli Kannaksella ja seuraavaksi vaikein Laatokan pohjoispuolella. Kannaksella taas pahin oli Viipurin suunta. Etäisyys Pietariin on niin pieni, että oli mitä tärkeintä keritä rajalle tai niin lähelle rajaa kuin mahdollista vihollista vastaan. Kannaksella oli valittavissa viisi eri puolustusasemaa:

- I Vammelsuun tasalta,
- II Vitikkala — Taipale,
- III Humaljoki — Taipale,
- IV Nuoraa — Heinjoki — Taipale
- V Nuoraa — Heinjoki — Käkisalmi.

Analysoimalla omia ja vihollisen mahdollisuuksia Enckell päätyi siihen, että ehkä täpärästi saataisiin suojajoukot III:lle linjalle, mutta varmimmin IV:lle tai V:lle. Koska kuitenkin nämä kaksi viimeksi mainittua olivat liian lähellä elintärkeitä kohteita, oli kaikin keinoin pyrittävä siihen, että linja III, Humaljoki — Taipale voitaisiin pitää. Tämän päämäärän saavuttamiseksi Yleisesikunta oli ryhtynyt eri toimenpiteisiin, kuten liikekannallepanon nopeuttamiseen, linnoittamiseen jne. Oli mahdollista, että tätä linjaa ei ehdittäisi saavuttaa ennen vihollista, minkä vuoksi oli ryhdytty linnoittamaan myös linjaa Nuoraa — Taipale.

Laatokan pohjoispuolella vihollinen ei voisi käyttää niin suuria voimia kuin Kannaksella, joten täällä voitiin puolustautua vähemmillä joukoilla. Oli kuitenkin tarpeen rakentaa tännekin, nimenomaan eteläiselle osalle, linnoitettu puolustusasema Jänisjoen — Tolvajärven tasalle. Pohjoisemmaksi ei ollut tarkoitus tehdä linnoitettuja asemia, vaan puolustus tapahtuisi liikkuvien joukoin.

Oli pelättävissä, että vihollinen yrittäisi maihinnousua Laatokan pohjoisrannalle päästäkseen puolustajan selkään. Tämän takia oli Laatokalle rakennettava rannikko-linnoituksia ja siellä oli oltava jonkinlainen laivastokin.

Myös Suomenlahden ja Pohjanlahden rannikot olivat alttiita maihinnousuille ja sen takia oli varauduttava rannikon puolustukseen ja erityisen uhanalaisena Yleisesikunta piti aluetta Hangosta Virojoelle sekä luonnollisesti Viipurinlahtea ja Kannaksen rannikkoa.⁷

Tasavallan presidentti oli vuonna 1923 asettanut ylimmästä upseeristosta koostuvan sotaneuvoston antamaan lausuntonsa maan puolustussuunnitelmista, mikä antaa kuvan siitä, kuinka tärkeinä valtakunnan poliittinen johto piti näitä kysymyksiä. Yleisesikunnan päällikkö, itsekin neuvoston jäsen, alusti kysymyksen. Käydyssä keskustelussa esitettiin, että tutkittaisiin mahdollisuuksia ryhtyä tehokkaaseen puolustukseen jo kauempana idässä, aina Vammelsuun tasalta alkaen. Ainakin suojojoukot pitäisi saada näin kauaksi. Tällöin Muolaan — Vuoksen järvioluetta voitaisiin käyttää offensiivisenkin toiminnan baasiksena, semminkin jos vielä Kiviniemen eteläpuolella olisi sillanpääasema. Enckell ei pitänyt esitystä reaalisesti mahdollisena, erityisesti offensiiviin ei ollut edellytyksiä. Tärkeintä oli huolehtia puolustuksen pitävyydestä. Sotaneuvosto päätyi kuitenkin lausumaan, ”eikö olisi keksittävässä sellainen järjestely, joka mahdollistaisi rintamaan marssin lähempänä rajaa kuin mitä nykyinen suunnitelma edellyttää, tai ainakin sellainen järjestely, joka antaisi entistä paremmat takeet nykyisen rintamaanmarssilinjan saavuttamisesta”.

Ignatiuksen suunnitelmat ”liikekannallepano 1—3” olivat aluksi voimassa Enckellinkin aikana. Vähitellen niitä tarkistettiin ja 1921 valmistuivat suunnitelmat WK 1 ja WK 2 eli Venäjän keskitys 1 ja 2 sekä vuonna 1923 WK 3. Perussuunnitelmana oli WK 1, puolustus pääasemassa. WK 2 oli laadittu siltä varalta, että joukkoja ei saataisi sinne saakka, jolloin ne keskitettäisiin taemmaksi linjalle Nuoraa — Säiniö — Heinjoki — Kaltovesi — Sintola — Räisälä. Täältä kuitenkin pyrittäisiin pääsemaan WK 1:n mukaan. WK 3 taas perustui erittäin edulliseen sotilaspoliittiseen tilanteeseen ja tarkoitti offensiivisiä Pietarin suuntaan.⁸

Enckell teki 24. 9. 1919 — siis kohta virkaan astumisensa jälkeen — sotaväen päällikölle esityksen puolustusaseman tarkistamiseksi siten, että se Muolaanjärven — Suomenlahden välillä vedettäisiin taemmaksi, Summan — Humallahden tasalle.⁹

Kenraali Wilkama hyväksyi esityksen ”sikäli kun pidetään silmällä puhtaasti passiiviselle puolustuskannalle asettumista.” Hän korosti kuitenkin, että ei saa ”rajoittua pelkkään puolustautumiseen”, vaan varsinkin talvisaikana tulee sotatoimien ”käsitellä voimakkaan hyökkäyksen, suunnattuna kiertoliikkeen muodossa Raudun, suksijoukoilla mahdollisesti Laatokankin kautta vihollisen kylkeen”.¹⁰

Valtioneuvoston asettama puolustusrevisionikomitea,¹¹ ”Hornborgin komitea”, hyväksyi Enckellin ajatukset. Enckellin linjan arvoa ei asetettu kysymyksen alaiseksi, mutta korostettiin aktiivisen toiminnan merkitystä, myös puolustusaseman etupuolella. ”Linnoitusten tehtävänä on ensisijassa se, että liikkuvia puolustusvoimia vapautuu keskitettäväksi tärkeimmille rintamaosille. Ei pidä käyttää suuria rahamääriä linnoi-

tusten rakentamiseen jokaiseen kohtaan, johon vihollisen hyökkäyksen voi ajatella kohdistuvan”, jos samalla laiminlyödään ”liikkuvien puolustusvälineiden hankkiminen”. Enckellin linjan sijoitusta komitea piti oikeaan osuvana. Taempaa asemaa Nuoraan — Heinjoen tasalla oli käytettävä vain, jos varsinaista asemaa ei ehdittäisi miehittää. Puolustusaseman linnoittamista olisi jatkettava ja ”sen vahvistamiseksi olisi tarpeellista rakentaa Muolaan kirkonkylän suunnalla oleville kannaksille lisäksi etuvarustus”. Komitean mietintö on päivätty 11. 1. 1926, mutta sen ajatukset näyttävät jo ennakoivan jossain määrin suunnitelmaa VK 27 (edempänä), semminkin kun aktiivisuutta korostetaan esittämällä Kannaksen kenttälinnoittamista ja kapeikkojen sulkemista, koska ne ”lisäisivät mahdollisuuksia aktiiviseen toimintaan”. Todettakoon vielä, että komitea laski maan puolustamiseen tarvittavan 13 divisioonaa, joista Karjalan kannakselle suunnattaisiin 8. — Talvisodan alkaessa saatiin kuitenkin liikekannalle vain 9, syynä oli varojen puute! Kannakselle niistä riitti 5.

Aikaisemmin mainittu Fabritiuksen tutkielma ”Mannerheimlinjen”¹² ja siihen liittyvät kommentit antavat kuvan senaikaisesta strategisesta ajattelusta, joskin on otettava huomioon, että se on kirjoitettu vuonna 1940. Hän kertoo esittäneensä, että Kannaksella olisi pitänyt linnoittaa erityisen vahvasti Kuolemajärven — Muolaanjärven väli eli ns. Karjalan portti puhtaasti puolustuksellista toimintaa varten, kun taas Muolaanjärven — Vuoksen väli sitä silmälläpitäen, että täältä käsin olisi voitu suunnata voimakas hyökkäys Uudenkirkon, Kivennavan — Raivolain taikka Valkjärven — Raudun suuntiin. Puolustusaseman molemmat siivet oli linnoitettava defensiivisiä ajatellen, mutta Vuoksen etelärannalle suunniteltu Kiviniemen sillanpää mahdollistaisi myös aktiivisen toiminnan vihollisen sivustaan.

Karjalan portin kohdalla olisi asema Fabritiuksen mukaan pitänyt sijoittaa Summankylän sijasta Perkjärven tasalle eli Ignatiuksen suunnittelemaalle linjalle. Myös Öhquist¹³ mainitsee hänen ehdottaneen tätä linjaa ja sama väite esiintyy Talvisodan historiassakin.¹⁴ En ole löytänyt mitään Fabritiuksen kirjallista esitystä noilta ajoilta, joten väite on toistaiseksi vain hänen vuonna 1940 kirjaamansa muistitiedon varassa.

Kenraali Enckell toteaa kommentissaan, että hän ei puolustusasemaa suunnitellesaan tiennyt mitään Fabritiuksen ajatuksista, koska hän tutustui tähän vasta myöhemmin. Hän ei kuitenkaan anna mitään arvoa Fabritiuksen ”spekulaatioille”, sen aikaiset realiteetit huomioon ottaen. Kysymys oli siitä, kuinka valtakuntaa yleensä niissä oloissa pystyttiin puolustamaan. Tehtävä oli vaikein, mihin kukaan yleisesikunnan päällikkö saattoi joutua. Olihan Enckellkin tosin sotaneuvostolle esittämässään alustuksessa viitannut siihen, että vahva ulkopuolinen tuki antaisi mahdollisuuden offensiiviseen toimintaan (WK 3)¹⁵. Hän toteaa myös, ettei linnoitettu asema suinkaan predestinoin puolustusta passiivisuuteen. Ylipäällikölle kuuluu ratkaisu, miten offensiivisesti tai defensiivisesti hän käyttää joukkojaan kulloisenkin tilanteen huomioonottaen.

Fabritius kirjoittaa, että nimenomaan jääkärit kritisoivat Enckellin linjaa siitä, että se perustui pelkkään defensiiviin. Hänen mielestään tällainen arvostelu ei kuitenkaan ollut täysin oikeutettua, koska puolustusaseman ”passiivisuus” johtui maan-

puolustusvalmiuden heikosta tilasta niin koulutuksen, organisaation kuin operaatiokelpoisuudenkin osalta. Jääkäreiden käsityksiä ilmentäneen kenraali Öhquistin laaja tutkielma ”Randanteckningar till Fabritius studie”.¹⁶ Samoja ajatuksia hän esittää myös kirjassaan ”Talvisota minun näkökulmastani”.¹⁷ Hänen mielestään ei ollut tarkoituksenmukaista uhrata rahoja linnoittamiseen, kun niitä ei ollut käytettävissä esimerkiksi tykistön ja panssarintorjunnan kehittämiseen eli oikeastaan kenttäarmeijan operaatiokelpoisuuden parantamiseen. Enckellin toiminnan perusteluksi on kuitenkin todettava, että operaatiokelpoisten puolustusvoimien luominen tulisi viemään paljon aikaa, mutta linnoittaminen voitiin aloittaa heti ja siten helpottaa niiden vaikeata puolustustehtävää. Eri asia on, että linnoittaminen olisi voitu suorittaa teknillisesti tarkoituksenmukaisemminkin, varsinkin jos varoja olisi ollut runsaammin käytettävissä.

Kenraali Enckell johti itärajan linnoittamista edellä esitettyjen periaatteiden mukaisesti vuodesta 1919 vuoteen 1924, jona aikana rakennettiin Kannakselle Enckellin linjaksi kutsuttu puolustusasema. Joitakin korsuja tehtiin myös Jänisjokilinjalle. Kun hän erosi palveluksesta vuonna 1924, päättyi samalla myös linnoittamisen ensimmäinen vaihe.¹⁸

2.5 Venäjän keskitys 27

Kenraali Enckellin eron jälkeen tulivat jääkärit johtoasemiin puolustuslaitoksessa. Edellä esitetty offensiivinen ajattelutapa painoi leimansa jääkäreiden johdolla uudistettuihin puolustussuunnitelmiin. ”VK 27” eli Venäjän keskitys 27,¹ joka tosin lopullisesti vahvistettiin vasta 1930, on selvästi hyökkäyksellinen. Sen mukaan piti päätoimintasuunnassa Karjalan kannaksella ensiksi lyödä hyökkääjän ensimmäisen portaan joukot Raasulin suunnassa ja toiseksi Valkeasaaren suunnasta hyökkäävät vihollisen päävoimat. Tämän jälkeen asetuttaisiin puolustukseen Parkalan — Toksovan tasalle jonkin verran silloisen rajan eteläpuolelle, Kannaksen kapeimmalle kohdalle, maastollisesti edulliseen puolustusasemaan.

Kuluneina vuosina oli puolustusvoimia melkoisesti kehitetty kenraali Enckellin ajoista. Päätoimintasuuntaan Kannakselle voitiin jo saada yhteensä 7 divisioonaa. — Vaikkakaan Enckellin linjalla ei ollut varsinaista sijaa offensiivisessa suunnitelmassa, pidettiin sen kunnossa pitämistä kuitenkin tarpeellisena. Yleisesikunnan päällikkö, kenraalimajuri K M Wallenius kirjoitti vuonna 1928 puolustusministeriölle, että ”Kannaksen puolustaminen vaatii linnoitussysteemin edelleen kehittämistä ennenkaikkea siten, että elimet nykyaikaistetaan ja vyöhykkeelle annetaan huomattavasti suurempi syvyys”. Puolustusaseman sijoitus vastasi suurin piirtein operatiivisia vaatimuksia.²

VK 27 mukaan oli pidettävä linja Makslahti — Kuolemajärvi — Karhula — Summa — Muolaanjärvi — Lipola — Rautu — Taipale. Länsipäässä voitiin puolustus sijoittaa lännemmäksi kuin Enckellin suunnitelmissa, mutta itäpää tarjosi mahdollisuudet hyökkäykselle vihollisen sivustaan. Sama offensiivinen ajatus ilmenee jo kenraali Ignatiuksen aikaisessa suunnitelmassa ”liikekannallepano 2”, vieläpä Enckellinkin suunnitelmassa WK 3.

Yleisesikunta piti VK 27:n edellytyksenä Muolaanjärven — Vuoksen välisten järvi-kannasten linnoittamista ja kesällä 1927 suorittivat kapteeni V A M Karikoski³ ja majuri E Voss⁴ kumpikin erikseen linnoitustiedustelun alueella. Karikoski toteaa muisti-ossaan, että offensiivi on pakko rajoittaa yhdelle alueelle kerrallaan, ”jolloin muissa osissa Kannasta on tultava toimeen mahdollisimman pienillä voimilla turvautuen tarvittaessa maaston lujittamiseen linnoituselinten avulla”. Järvikannasten ”omistaminen muodostaa sen avaimen, mitä ilman tämä manöveriajatus on vaikeasti toteutettavissa”. Tämän vuoksi oli jo rauhan aikana rakennettava tärkeimpiin paikkoihin linna-akkeita, joihin oli myös hankittava aseistus.

Voimassa olevan puolustussuunnitelman offensiivisuudesta huolimatta tai ehkä paremminkin siihen liittyen Yleisesikunta suunnitteli jatkuvasti myös linnoittamista, etupäässä Kannaksella. Keväällä 1929 se pyysi 2.Divisioonan komentajalta ehdotusta asiasta. Eversti Öhquist ehdottikin suoritettavaksi melkoisesti sekä asemien suunnittelua että myös kenttälinoittamista. Kohteet olivat Humaljoki — Makslahti linjaa lu-kuunottamatta kaikki Enckellin linjan itäpuolella.⁵

Yleisesikunta järjesti elokuussa 1929 Öhquistin esitystä selventävän tiedustelun everstiluutnanttien O Bonsdorffin, V H Vainion ja K Pyllkäsän johdolla.⁶ Vastoin Öhquistin kantaa nämä ehdottivat rakennettavaksi suuren määrän betonilaitteita.

3. 1930-LUKU

VK 27 tuli voimaan vuoden 1930 lopulla. Ilmeisesti Yleisesikunnassakaan ei oltu siihen täysin tyytyväisiä — olihan siinä vain yksi ratkaisumalli, kun tilanne ehkä olisi-kin vaatinut täysin toisenlaista vaihtoehtoa. Operatiivisen toimiston päällikön, eversti-luutnantti Karikosken muistiossa maaliskuulta 1931¹ todetaan, että uudet operaatio-suunnitelmat ovat vielä keskeneräiset, joten linnoittamistakaan ei pitäisi suorittaa muualla kuin sellaisissa asemissa, jotka sopivat kaikkiin mahdollisiin vaihtoehtoihin. Muistiossa mainitut asemat eivät ainakaan välittömästi sopineet VK 27 suunnitelmaan.

Karikosken seuraaja operatiivisen toimiston päällikkönä, everstiluutnantti A F Ai-ro, laati 1. 2. 1931 muistion Kannaksen puolustuksen ja linnoittamisen periaatteista.² Tässä VK 27 mainitaan vain ”kenttäarmeijan offensiivisena keskitysvarianttina”. Kannakselle olisi saatava aikaan ainakin yksi linnoitettu asema, enempi eivät talou-delliset resurssimme riitäkään. Se on valittava siten, että armeijan keskittäminen sii-hen on kaikissa tapauksissa mahdollista. Tämän vaatimuksen täyttää Enckellin linja ja se on osoittautunut sopivaksi jokaiseen tähän mennessä laadittuun keskittämis-suunnitelmaan. Tätä linjaa olisi siis jatkossakin pidettävä pääasemana ja sellaisena ke-hitettävä. Erityisesti tämä koski väliä Suomenlahti — Muolaa, vihollisen todennäköi-sintä pääoperaatiosuuntaa. Ottaen kuitenkin huomioon Koiviston kasvaneen merki-tyksen puolustukselle olisi aseman eteläistä siipeä työnnettävä eteenpäin, Kyrönnie-men tasalle. ”Varsinaiset permanenttilinnoitustyöt” olisi rajoitettava pääasemaan ja sen etupuolella olisi suoritettava vain kenttälinoittamista suojajoukkojen toiminnan helpottamiseksi.

Airon esittämät periaatteet hyväksyttiin ja näin siis itse asiassa jo vuoden 1931 lopulla Talvisodan pääasema sijoitettiin Enckellin linjalle, eteläisintä osaa lukuunottamatta. Kenraali K L Oesch, tuolloinen Yleisesikunnan päällikkö, kertoi linnoittamiseen käytettävissä olleitten varojen niukkuuden vaikuttaneen ratkaisuun varsin olennaisesti.³ Se pakotti käyttämään hyödyksi kaiken vanhan — esimerkki siitä kuinka valtakunnan puolustuksen tärkeimpiin ratkaisuihin vaikuttavat muutkin kuin strategiset syyt. Oesch myönsi, että aseman siirtäminen Karjalan (Viipurin) portin eli Viipurin — Uudenkirkon maantien suunnassa hieman eteenpäin, Perkjärven tasalle olisi ollut edullistakin. Taloudellisista syistä päätettiin kuitenkin ensin rakentaa vanhaan Enckellin linjaan nojautuva asema valmiiksi. Sen jälkeen olisi tullut ajankohtaiseksi linnoittaa eteen uusi asema Perkjärven tasalle. Tässä tärkeässä rintaman kohdassa olisi hyvin ollut tarpeen kaksikin peräkkäistä asemaa.

Yleisesikunnan ratkaisua eivät kaikki hyväksyneet. Öhquist, Kannaksen tuntijoista parhaita ellei paras, oli sitä mieltä, että linnoittamiseen käytettävissä olevat varat olisi pitänyt suunnata toisin, jolloin ne olisivat paremmin hyödyttäneet Kannaksen puolustusta. Viipurin portin kohdalla olisi pitänyt asemaa siirtää eteenpäin, Perkjärven tasalle. Talvisota-kirjassaan hän sanoo esittäneensä tätä, koska täten saavutetaisiin ”huomattavia sekä operatiivisia että taktillisia etuja”.⁴

Öhquist ei yleensäkään näytä tunteneen paljoakaan mielenkiintoa Kannaksen pääasemaa kohtaan, vaan pyrki suuntaamaan linnoittamisen voimavarat etumaastoon, tukemaan suojajoukkojen taistelua.⁵ Tämä lieneekin varsin ymmärrettävää, koska hän tiesi joutuvansa itse johtamaan niitä. Esimerkkinä hänen käsityksistään mainittakoon, että hän noihin aikoihin hyvin pontevasti ajoi vahvojen betonilaitteiden rakentamista Lipolaan, koska siten olisi voitu sulkea tuo tärkeä teiden solmukohta. Hänen mielestään alue olisi pitänyt linnoittaa siten, että sitä olisi voitu puolustaa saarrettunakin eikä ”puolustusjoukon tuhoutumistakaan voitaisi pitää liian kalliina uhrina”. Yleisesikunta ei kuitenkaan hyväksynyt Öhquistin esitystä.⁶

Kun nyt Kannaksen pääaseman sijainti oli määritetty, ryhtyi Yleisesikunta kehittämään sen linnoittamista, siitäkkin huolimatta, että VK 27 edelleen oli voimassa eikä uusia puolustussuunnitelmia vielä ollut saatu valmiiksi. Kiireellisimpänä pidettiin aseman eteläpään siirtämistä eteenpäin Kyrönniemen — Kuolemajärven tasalle. Tanne rakennettiinkin vuosina 1932—1934 betonikorsuja — varojen puutteessa varusmies-työvoimalla.⁷

Uudet puolustussuunnitelmat valmistuivat vuonna 1934, jolloin myös siirryttiin uuteen sotalaitosmuotoon, aluejärjestelmään. Sen mukaan rauhan ajan maavoimat käytettiin kokonaan suojajoukoiksi itärajalta ja kenttäarmeijan liikekannallepano tuli suojeluskuntain ja vasta perustetun aluejärjestön tehtäväksi.

Vaihtoehto VK 1 (Venäjän keskitys 1) oli olennaisesti samanlainen kuin voimassa ollut VK 27. Sen perusajatus oli offensiivinen ja perustui siihen, että Neuvostoliiton voimat olisivat sidotut sotaan Suomenlahden eteläpuolella ja tilanne olisi maaillemme sotilaspoliittisesti hyvin edullinen. Tällöin voitaisiin käydä offensiiviin sekä Karjalan kannaksella että Laatokan Karjalassa.

Toinen vaihtoehto, VK 2, oli defensiivinen ja aikaa myöten se nousi selvästi edellistä vaihtoehtoa tärkeämmäksi. Se edellytti Kannaksella linnoitettuun pääasemaan tukeutuvaa puolustusta. Laatokan pohjoispuolella suunnitelmaan sisältyi kolme eri mahdollisuutta, joissa kaikissa edellytettiin voimakasta aktiivisuutta. Puolustukseen tulevan armeijakunnan päävoimat oli käytettävä offensiiviin ja pienemmin voimin oli puolustauduttava Laatokan rannasta pohjoiseen olevassa puolustusasemassa. Vaihtoehto 2 a:n mukaan se olisi linjalla Kitilä — Syskyjärvi — Polvijärvi — Salonjärvi, 2 b:n mukaan linjalla Jänisjoki — Kokkoselkä — Leppäsyryä — Loimolanjärvi — Tolvajärvi ja 2 c:n mukaan linjalla Jänisjoki — Jänisjärvi. Puolustusasemat suunniteltiin kenttälinoitettaviksi, tosin Jänisjokilinjalla oli muutamia betonilaitteitakin vuosilta 1923—1924.

Itärajalla Laatokan Karjalan pohjoispuolella oli tarkoitus operoida suhteellisen pienin joukoin offensiivisesti, joten tällä alueella oli voimassa vain suunnitelma VK 1.⁸

Vaikkakin Yleisesikunta jo 1930-luvun alkupuolella tähtäsi Kannaksen pääaseman vahvaan linnoittamiseen, päästiin työhön vasta kymmenluvun jälkipuoliskolla, silloinkin varsin vaatimattomin resurssein. Pääaseman etumaasto oli tarkoitus kenttälinoittaa ja järjestelmällisesti tämä alkoi jo vuonna 1931. Aluksi saatiin käyttöön jonkin verran ns. työttömyysvaroja, mutta pääasiallisena työvoimana olivat varusmiehet.⁹

Edellä jo mainitun Suomenlahden — Kuolemajärven kannaksen linnoittamisen eli Ink-korsujen rakentamisen jälkeen kesti pari vuotta ennenkuin betonitöitä päästiin jatkamaan. 26. 8. 1936 ne alkoivat Summankylässä muutaman korsun rakentamisella.¹⁰ Viipurin porttiahjan Yleisesikunta oli pitänyt vaarallisimpana ja sen linnoittamista tärkeimpänä jo 1931, kun pääaseman sijoittaminen vanhalle Enckellin linjalle päätettiin.

Sitä mukaa kuin Euroopan sotilaspoliittinen tilanne kiristyi, saatiin Kannaksen linnoittamiseenkin hieman runsaammin varoja niin että kesällä 1939 työmaat olivat jo levittäytyneet välille Summankylä — Muolaanjärvi — Salmenkaita.¹¹ Työt olivat täällä käynnissä siihen saakka kunnes ne sotatoimien vuoksi keskeytyivät, Summan suunnalla heti sodan alettua, Salmenkaidalla ja Muolaassa vasta helmikuussa 1940 — täällähän puolustusasema YH:n aikana siirrettiin edessä oleville järvikannaksille.¹²

Paitsi uusien korsujen rakentamista suoritettiin Summankylän — Summajärven alueella myös vanhojen korsujen modernisointia.¹³ Rakentamisen tulokset jäivät kuitenkin varsin vaatimattomiksi. Suomenlahden — Vuoksen välisellä noin 75 kilometrin levyisellä rintamanosalla oli Talvisodan alkaessa yhteensä 42 betonikorsua, näistä 20 vanhaa 1920-luvulta. Vuoksen — Suvannon — Taipaleen noin 55 km:n levyisellä lohokolla oli 26 betonilaitetta, kaikki vanhoja. Jos korsut olisi jaettu tasaisesti koko rintaman osalle, niiden väli olisi ollut noin 2 km.¹⁴ Tosinhan rintaman takana, Muolaan kannaksella ja Salmenkaidalla oli valmiina ja rakenteilla melkoinen määrä betonikorsuja, mutta sotatoimet kehittyivät Talvisodan aikana niin että niiden merkitys jäi vähäiseksi.

1935 ryhdyttiin Kannakselle rakentamaan myös panssarineiteitä.¹⁵ Näitä tekivät joukot pääaseman etupuolella ja puolustusministeriön työmaat pääasemassa, tosin vain pääasiallisesti Summan alueella. Niinpä olikin vuoden 1939 vapaaehtoisilla linnoitustoilla¹⁶ erittäin suuri merkitys aseman taistelukuntoisuuden kohottamisessa. Nyt saatiin rakennetuksi melko yhtenäinen este aseman eteen, vieläpä järvikannaksillekin Muolaanjärven — Vuoksen välillä, mikä osaltaan oli edellytyksenä pääaseman siirtämiselle eteen YH:n aikana.

Yleisesikunnan suunnitelmissa maan puolustuskuntoisuuden kohottamiseksi oli linnoittamisella merkittävä osa ja mitä pitemmälle 1930-luvulla tultiin, sen tärkeämmäksi tämä näytti kehittyvän. Tämä ilmeni edellä selostetusta pyrkimyksestä rakentamisen kiihdyttämiseksi ja varojen saamiseksi tätä varten. Pian nousi esille myös kysymys, oliko Kannaksen pääasema yksinään riittävä. Puolustusneuvoston puheenjohtaja, sotamarsalkka Mannerheim lähettikin 12. 7. 1939 puolustusministerille kirjelmän, joka sisälsi laajan linnoittamisohjelman.¹⁷ Perusteluksi hän esitti, että tilanne oli jo myös Itämeren piirissä niin kiristynyt, että Suomi voi saada vastaansa laskettua vahvemman paineen. ”Tätä kestääkseen on Suomen armeijan turvauduttava linnoituksiin ja siksi on aika aloittaa työt todella vakavasti ja nykyistä kokeiluluontoista vaihetta paljon suurisuuntaisemmin”. Karjalan kannaksella tarvittaisiin kolme puolustusvyöhykettä. Ensimmäinen eli nykyinen pääasema on jo rakenteilla, mutta sitä on täydennettävä. Toinen vyöhyke pitäisi rakentaa Viipurin — Noskuanselän — Vuoksen — Räisälän — Käkisalmen tasalle ja kolmas linjalle Viipurinlahti — Saimaan kanava. Lisäksi piti Saimaan itäpuolella linnoittaa Immolan ja Hiihtolan alueet.

Laatokan Karjalassa piti rakentaa betonikorsuja Jänisjokilinjalle ja kenttälinoituslaitteita Koirinojan — Loimolan — Ilomantsin — Lieksan alueilla. — Koko suunnitelman kustannusarvio oli 621 miljoonaa. Sen käsittely hallituksessa oli vielä kesken, kun Talvisota syttyi.

Yleisesikunta ehdotti vielä syyskuun puolivälissä suunnitelmaa täydennettäväksi lisäsyvyyden saamiseksi. Everstiluutnantti Nihtilän kaavailema puolustusasema oli ”Pielisjärvestä Pielisjokea Pyhäselkään, edelleen Puruveden, Sulkavan ja Puumalan salmien kautta Saimaaseen, missä se liittyisi jo nykyisessä suunnitelmassa esiintyvään Saimaan kanavan linnoituslinjaan, mutta jatkuisi myös Lemin, Kivijärven ja Valkealan kautta Kymijokeen ja siitä Suomenlahteen”. Työt oli keskitettävä ylimenopaikoihin ja kapeikkoihin, yhtenäisestä linjasta ei tietenkään ollut kysymys.¹⁸ — Todettakoon, että molemmat yllä esitetyt ehdotukset sisältyivät olennaisilta osiltaan jo kenraali Enckellin suunnitelmiin.¹⁹

Lisäksi Nihtilä ehdotti Saimaan — Suomenlahden välin linnoittamisen tutkimista maastossa, tekemättä kartan perusteella konkreettista ehdotusta aseman sijainniksi.

4. 2. MAAILMANSODAN AIKA

4.1 Y H

Syksyllä 1939 oli sotilaspoliittinen tilanne sellainen, että offensiivista ei voinut olla

puhettakaan, joten toiminnan pohjaksi tuli defensiivinen VK 2. ”Ylimääräisten kertausharjoitusten” alkaessa lokakuussa itärajalle keskitettiin ensin suojajoukot ja pian koko kenttäarmeija. Koulutuksen ohella joukkojen oli ainakin yhtä tärkeänä tehtävänä ruvettava rakentamaan asemiaan. Suojajoukoilla ne olivat varsin kevyesti kenttälinnoitetut, mutta pääasemassa Karjalan kannaksella ei ollut kuin betonikorsuja ja panssarineistettä.

Varsinaiset kiväärijalkaväen taisteluasemat, taisteluhaudat ja konetuliaseiden avoasemat sekä tulisuunnitelman mukaiset piikkilankaesteet puuttuivat kokonaan. Betonikorsuissa oli tilaa vain murto-osalle miehistä. Kenttäkorsujen rakentamisella oli niinmuodoin kiire, semminkin kun talvi oli tulossa eikä joukoilla ollut edes riittävästi telttoja. Järvikannaksille Muolaanjärvi — Yskjärvi — Kirkkojärvi — Punnusjärvi — Pasurinlahti oli jo heti YH:n alussa sijoitettu kaksi suojajoukkoprikaatia tehtävänä kannasten linnoittaminen.¹ Marraskuussa tänne vaihdettiin kenttäarmeijan divisioona ja kannakset määrättiin kuuluviksi pääasemaan. Näin oli Talvisodan Mannerheimlinja muotoutunut.²

YH:n aikana linnoitettiin vielä välittömästi pääpuolustuslinjan eteen taisteluvartioasemia³ tärkeimpiin suuntiin. Mainita kannattaa ainakin asemat Summan loholla ja Taipaleen Koukunniemessä. Viimeksimainittu tosin otettiin vielä ennen vihollisuuksien alkamista pääpuolustuslinjaan.⁴

Marraskuun lopulla oli pääpuolustuslinjan linnoittamistilanne seuraava:⁵

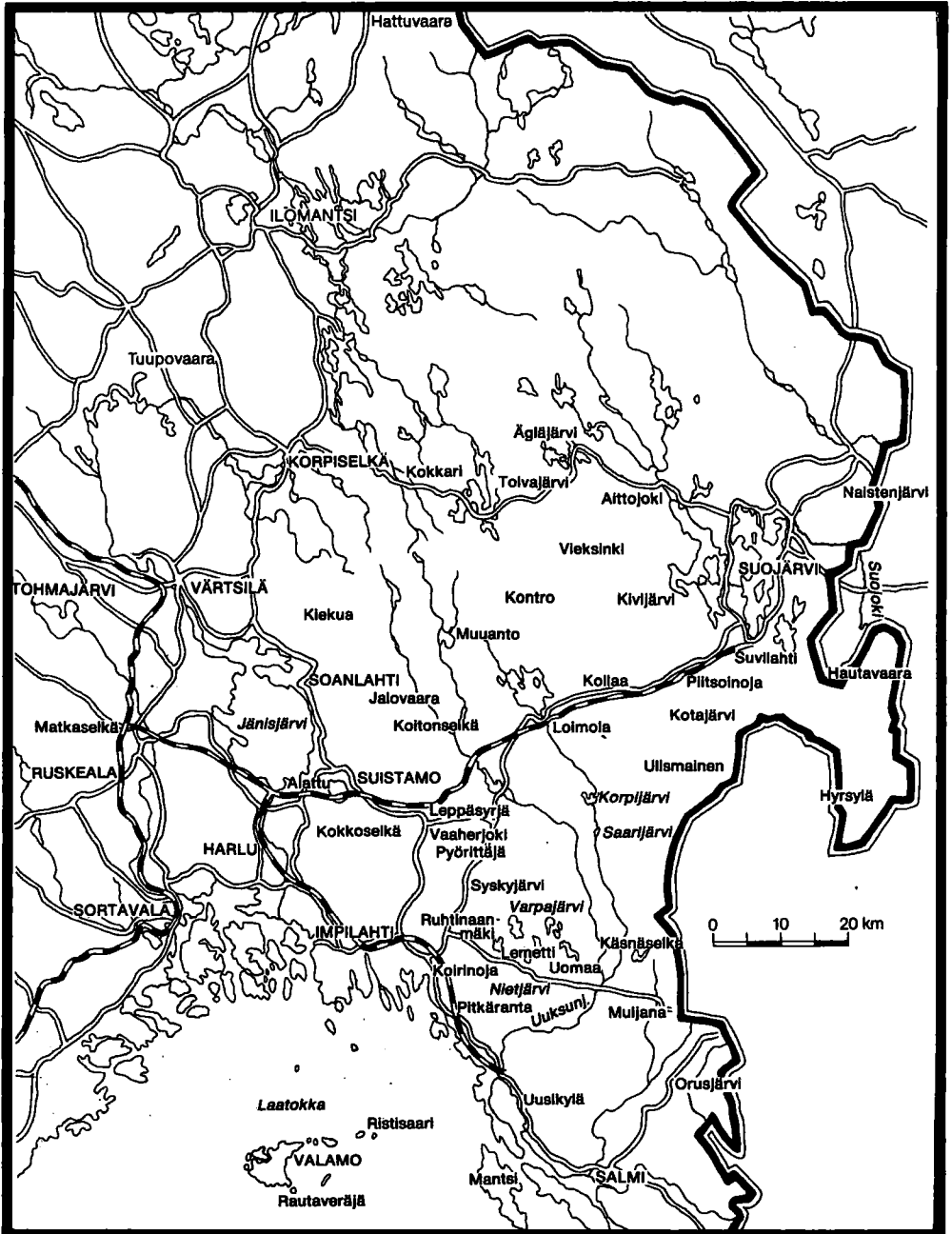
- edessä oli yhtenäinen panssarineite ja piikkilankaeste, viimeksi mainitulla oli paikoin jopa syvyyttäkin;
- konetuliaseitten asemat olivat suurin piirtein valmiit, osa avoimia, osa katettuja;
- taistelu- ja yhteyshaudoista tärkeimmät olivat valmiit, mutta paikoitellen oli vain ampumakuoppia ja matalia hautoja;
- betonikorsujen lisäksi oli valmiina suurin osa puukorsuja, lujuu deltaan ja kooltaan eri asteisia, paljon oli kuitenkin käytössä telttoja, jotka oli pyritty kaivamaan maahan ja kattamaan sirpaleenkestävästi.

Tukilinjan rakentaminen oli hyvin epätasaista, paikoin oli esteitä ja konetuliaseitten asemia, suurelta osin sitä ei ollut aloitettukaan. Olosuhteet huomioonottaen ei ole ihmeteltävää, ettei linnoittamistilanteesta ole luotettavia tilastoja olemassa.

Luonnollista oli, että YH:n alkaessa kenttäarmeijan yhtymät sijoitettiin pääasemaan, näinhän saatiin varmistetuksi, että ne ylipäänsä saatiin ajoissa rintamaan. Heinrichsin mukaan⁶ Mannerheim heti kun joukot olivat saaneet asemat jonkinlaiseen taisteluvalmiuteen, päätti kehottaa Kannaksen Armeijan komentajaa ryhmittämään joukkonsa kauemmaksi eteen. Ohje annettiin jo 3. 11. 1939 ja siinä painotettiin, ettei pääaseman etumaastoakaan pitäisi luovuttaa viholliselle liian helpolla. Viikkoa myöhemmin Mannerheim vielä korosti, että pääaseman ja rajan välillä oli ”useampia puolustuslinjoja, jotka kokonaisuutena muodostavat puolustusvyöhykkeen”, jota olisi puolustettava riittävän vahvoin joukoin.⁷

Ohquist kertoo muistelmissaan,⁸ miten yhtymissä suhtauduttiin ohjeeseen. Todetakaan aluksi, että hän oli aina vaatinut Kannaksen tehokasta puolustamista rajalta

alkaen. Nyt pohdittiin mahdollisuutta siirtää divisioonat eteenpäin Vammelsuun — Kivennavan — Lipolan — Raudun — Raajun linjalle. Olihan se 40 km lyhyempi ja sijaitisi metsäisessä maastossa, joka ei ollut vihollisen tykistölle ja panssariaseelle edullinen. Piikkilanka- ja panssarinesteitä oli melkoisesti varsinkin teiden varsilla. Voittamattomana esteenä oli kuitenkin, että asemassa ei ollut korsuja eikä joukoilla teltoja! Tämä taas johtui monen muun puutteen ohella riittämättömistä määrärahoista. Ei siis voitu käyttää hyväksi saavutettua etua, kenttäarmeijan saamista ajoissa rajalle, mitä puolustus suunnitelmia laadittaessa oli pahimmin epäilty.

Laatokan Karjalassa oli jo syksyllä 1939 tehty vähäisessä määrin panssarinesteitä Jänisjoella ja Kollaalla.⁹ Kun YH:n alkaessa IV Armeijakunta keskitettiin alueelle, se ryhtyi heti myös linnoitustöihin. Huomio kiintyy siihen, että täällä rakennettiin useita asemia ja puolustus suunnitelmat muuttuivat hyvin tiheään. Kannaksella oli Pääesikunnan käskemä pääasema, mutta VK 2:n mukaan armeijakunta saattoi täällä itse määrätä puolustusasemansa. Se kehittyi seuraavasti:¹⁰

- 14. 10. annetun käskyn mukaan se tuli linjalle Kitilä — Ruokojärvi — Syskyjärvi — Luotojärvi sekä Syskyjärvi — Varpajärvi. Loimolaan piti rakentaa tukikohta sekä viivytysasemat Piitsjoelle ja Kollaanojoelle.
- 1. 11. käskettiin puolustusasemaa jatkettavaksi Varpajärveltä Saarijärven — Piitsoinojan — Tolvajärven — Oinaansalmen linjalle.
- 3. 11. ylipäällikkö antoi vastaavanlaisen käskyn kuin Kannaksellekin. ”Kun Karjalan maasto jo sinänsä tarjoaa nykyisen pääpuolustuslinjan edessäkin useissa kohdin erinomaisia puolustusmahdollisuuksia ja ottaen lisäksi huomioon, että kenttävarustustyötkin ovat saavuttaneet huomattavan kehitysasteen, katson välttämättömäksi joukkojen sellaisen ryhmityksen, joka tekee mahdolliseksi tehokkaan puolustuksen järjestämisen ja suorittamisen jo lähempänä rajaseutua, samalla kun tilanteen niin salliessa on mahdollisuuksia ryhtyä offensiiviseenkin toimintaan.” VK 2 edellyttikin tällä alueella suurempaa aktiivisuutta kuin Kannaksella.
- 6. 11. annetun armeijakunnan käskyn mukaan oli puolustusaseman eteläisintä osaa nyt siirrettävä eteenpäin linjalle Uuksunjoki — Varpajärvi.
- 22. 11. annettiin vielä käsky ns. ”Itävallin” linnoittamisesta linjalle Kitilä — Syskyjärvi — Loimola. Tätä ei tosin ehditty edes tiedustella valmiiksi ennen sodan syttymistä.

Majuri M Oinonen, armeijakunnan pioneerikomantaja, kirjoitti 30. 12. 1939 seuraavasti:¹¹ ”Kun . . . puolustus suunnitelma yhtä mittaa muuttui ja työvoimaa siirrettiin sen mukaisesti paikasta toiseen, oli seurauksena häiriöitä ja viivytyksiä töiden suorituksessa.” Itse asiassa oli kuitenkin kysymyksessä varsinaisesti vain kaksi puolustusasemaa: itäisempi Uuksun — Varpajärven — Piitsoinojan — Tolvajärven — Oinaansalmen tasalla ja läntisempi linjalla Kitilä — Syskyjärvi — Loimola, noin 15—20 km edellisen takana. Lisäksi oli vielä taempi asema Jänisjoella. Etummaisemat asemat olivat sodan alkaessa Laatokan ranta-alueella teiden suunnissa Salmin ja Uomaan tasalla sekä Suojärven suunnalla Suvilahden, Annantehtaan ja Varpakylän asemat. Näiden takana olivat vielä Vuonteleen, Aittojoen, Ägläjärven ja Tolvajärven asemat.¹²

Ilomantsin suunnalla oli useita peräkkäisiä asemia Liusjärveltä Oinaansalmelle saakka.¹³

Osoituksena offensiivisesta ajattelusta on vielä todettava, että ylipäällikkö olisi halunnut siirtää yhden divisioonan alueelle Loimola — Suojärvi, mutta rajasopimuksen vuoksi se ei ollut mahdollista, joten divisioona määrättiin alueelle Leppäsyvä — Loimola.¹⁴

Itärajan pohjoisosalla, Pohjois-Suomen Ryhmän alueella, varauduttiin offensiiviseen sodankäyntiin varsin pienin joukoin, eihän täältä uskottu vihollisenkaan tulevan suurin voimin. Näin ollen tyydyttiin täällä YH:n aikana linnoittamaan teiden suuntiin viivytystaistelua helpottavia asemanpätkiä kapeikkoihin ja muihin helposti puolustettaviin maastonkohtiin.¹⁵

4.2 Talvisota

Pyrkimättä analysoimaan syitä, jotka aiheuttivat vihollisen pääsyn yllättävän nopeasti — noin viikossa — Karjalan kannaksella pääaseman eteen, lienee todettava, ettei se ainakaan yksinomaan johtunut linnoittamisen heikkoudesta. Taistelivathan joukot sitkeästi ja kauan paljon puutteellisemmissä asemissa kuin olivat monet suojajoukkojen linjoista. Eipä ihme, että pian kysyttiin, olisiko ollut tarkoituksenmukaisempaa käyttää suojajoukkojen aseisiin ja varsinkin pääaseman edessä oleviin taisteluturvartioasemiin uhrattu työ pääaseman rakentamiseen.¹

Joka tapauksessa todettiin pian, että aseman linnoittaminen oli pitävän puolustuksen edellytys. Ensimmäinen seuraus tästä oli, että joukot kiivaankin taistelun aikana pyrkivät parantamaan asemiaan. Varsinkin Kannaksella, missä sota pian sai tyypillisimmän asemasodan luonteen, oli linnoittaminen taistelun kestäessä hyvin suuresti joukkoja kuluttavaa ja energiaa vaativaa, mutta välttämätöntä työtä. Pari lainausta kuvannee asiaa. Everstiluutnantti G Ehrnroth kirjoitti III AK:n taistelukertomuksessa:² ”Työvuorossa olevien reservien toimesta lapiotiin auki taistelu- ja yhteyshaudat, joskus syvälle routautunutta maata räjäyttämällä, korjattiin etulinjan miesten apuna pesäkkeitä sekä kannettiin eteen piikkilankalieriöitä ja espanjalaisia ratsuja.” Kaikkialla ei ollut tähän työhön käytettävissä reservejäkään. II AK:n käskyssä 1. 1. 1940 sanottiin:³ ”Nämä kenttävarustustyöt tulevat olosuhteiden pakosta suoritettaviksi vihollisen tulen alaisena olevalla alueella, eikä tappioita voitane silloin kokonaan välttää” . . . . ”syntyneet uhrat tulevat olemaan pienet verrattuna niihin uhreihin, jotka vihollisen suurhyökkäys tulisi vaatimaan . . . puolustajaa vastaan, joka on asettunut puolustukseen syvyyttä vailla olevaan puolustusasemaan.” Nämä esimerkit koskevat lähinnä Taipaleen ja Summan rintamia, jotka olivat Talvisodan ankarimmat, mutta samantapaista oli muillakin kiinteän puolustuksen alueilla.

Rintamassa olevien joukkojen intressissä oli, paitsi aseman kunnan ylläpitäminen, myös sen syvyyden lisääminen tai aikaansaaminen, monin paikoinhan sitä ei ollut lainkaan. Syvyyteen voidaan lukea myös tukilinjan linnoittaminen, sehän muodosti senaikaisen doktriinin mukaan puolustusaseman takareunan.

Ylempien yhtymien huoleksi tuli suuremman syvyyden luominen. Hyvän esimerkin tässä suhteessa tarjoaa kehitys Karjalan kannaksella. Tällöin on otettava huomioon, että rauhan aikana ei ollut varauduttu tällaisiin töihin. Aiemmin on jo mainittu, että puolustusneuvosto oli ehdottanut puolustusministeriölle taemman aseman rakentamista Viipurin — Noskuanselän — Vuoksen tasalle. Yleisesikunnan päällikkö antoi 29. 8. 1939 teknillisen tarkastajan tehtäväksi ryhtyä tätä valmistelemaan.⁴ Myös Kannaksen Armeijan Esikunta tunsu mielenkiintoa tähän asemaan heti perustamisesta alkaen.⁵ II Armeijakunta oli mukana asiassa, se sijoitti työvoimaa linjalle heti YH:n alkaessa.⁶ Kannaksen Armeijan ja sen armeijakuntien välillä tehtiin vuoden vaihteessa selvä työnjako:⁷ Kan.AE otti vastatakseen varsinaisesta T-linjasta eli Takalinjasta, niin hyvin suunnittelusta kuin rakentamisestakin. Asema vakiintui Viipurin — Noskuanselän — Vuoksen — Räisälän — Onkamojärven tasalle. Päämajan pioneerikomentajan alaiset joukot työskentelivät suurin piirtein samalla linjalla, länsipäässä hieman taempaan Suomenvedenpohjan — Laihalammen tasalla.⁸

Kun Kan.AE otti hoitaakseen T-linjan, se samalla määräsi armeijakunnat vastamaan ns. Väliasemasta eli V-linjasta:⁹ Sommee — Näykkijärvi — Muolaanjärvi — Äyräpäänjärvi — Salmenkaita — Vuoksela — Pyhäjärvi. Tiettyä ristiriitaa ilmeni aluksi armeijan ja sen alaisten armeijakuntien välillä. Näiden intressit olivat pääasemassa ja korkeintaan sen välittömässä takamaastossa, kun taas Kan.AE olisi halunnut käyttää niiden työvoimaa myös T-linjalla.¹⁰ Tämä ristiriita kuitenkin selvisi, kun sen sijaan koko sodan ajan T-linjalla työskentelivät sekä Päämajan että Kan.AE:n työmuodostelmat toisistaan täysin erillään.

Vaarallisimmaksi arvioidulla alueella, Viipurin suunnalla, pidettiin tarpeellisena saada puolustusasemaan syvyyttä vielä T-linjan takanakin. Helmikuun puolivälissä, kun rintama Länsi-Kannaksella jo oli liikkeellä, Kannaksen Armeija antoi käskyn ns. Patterinmäkilinjan¹¹ rakentamisesta keskelle Viipurin kaupunkia. Vielä maaliskuun alkupäivinä pidettiin tällä suunnalla tarpeellisena suunnitella toista taempaa asemaa ylimalkaiselle linjalle Viipurinlahden länsiranta — Vakkila — Ihantalanjärvi — Kavantjärvi — Pitkäjärvi.

Päämajan intressissä oli linnoittaa puolustusasemia vielä suurempaan syvyyteen. Jo 5. 12. 1939 pioneerikomentaja sai operatiiviselta johdolta käskyn, paitsi T-linjan rakentamisesta, myös seuraavien asemien linnoittamisesta:¹²

- Saimaan kanava — Saimaan vesistöön kapeikot Pielisjärveen saakka ja
- Saimaasta länteen — Lemi — Luumäki ja Miehikkälän kautta Virojoelle.

Muutamaa päivää myöhemmin annettiin merivoimien komentajalle tehtäväksi Ky-mijokilinjan linnoittaminen.¹³ Nämä suunnitelmat olivat olleet esillä jo kesällä 1939. Puolustusneuvosto oli tehnyt asiasta esityksen puolustusministeriölle, kuten jo edellä on mainittu ja tätä esitystä oli vielä täydennetty syyskuun puolivälissä. — Olipa töitä Luumäen maastoissa jo YH:n aikana hieman aloitettukin täällä olevan reservidivisioonan voimin.¹⁴

Tuonaikaista ajattelua kuvaamaan riittänee viittaus edellä mainittuun puolustusneuvoston puheenjohtajan perusteluun heinäkuussa 1939:¹⁵ laskettua vahvemman pai-

neen kestämiseksi oli turvauduttava linnoittamiseen. Kun sodan kokemukset ensi päivistä alkaen osoittivat paineen todella olevan laskettua suuremman, on luonnollista, että tähän keinoon turvauduttiin. Mitä pitemmälle aika kului, sen suurempi arvo linnoittamiselle annettiin, tarjosihan se suojaa sekä pakkasta että vihollisen tulta vastaan. Viimeksi mainittu oli yllättänyt sekä määrällään että voimakkuudellaan. Kannaksen betonikorsut olivat mitoitettut pääasiallisesti 6'' tykistötulalta vastaan, mutta vihollinen käytti jopa 12'' kaliipereita.¹⁶ YH:n aikana joukot olivat rakentaneet kenttäkorsunsa varsin paljolti vain sirpaleenkestäviksi. Kun ne lisäksi saattoivat olla suuria-kin, jopa joukkuetta varten, kävivät tappiot pian varsin raskaiksi.¹⁷ Ei ihme, että ruvettiin vaatimaan ylempien johtoportaiden toimenpiteitä betonikorsujen saamiseksi hyvinkin lähelle etulinjaa. Pari esimerkkiä riittänee. III AK:n komentaja, kenraalimajuri E Heinrichs kirjoitti 30. 1. 1940,¹⁸ että Taipaleen ''tukilinjaan on saatava ainakin kymmenkunta betoonista tehtyä tulipistekorsua. Ellei kokonaisia betonikorsuja voida saada on kk.-korsuihin saatava ainakin betoniset katot''. II AK:n komentaja, kenraaliluutnantti Öhquist vaati ns. Summan takalinjan eli kyläaukeiden taakse rakennettavan aseman tekemistä betonista.¹⁹ Ennen sotaa hän ei ollut antanut paljoakaan arvoa pääaseman betonikorsuille. Myös T-linjalle suunniteltiin tehtäväksi melkoinen määrä betonikorsuja, todellisuudessa niitä saatiin valmiiksi vain muutamia.²⁰

Toinen tärkeä kokemus heti sodan ensi päivistä alkaen oli vihollisen panssariaseen tehokkuus. Kun aktiivinen panssarintorjunta kärsi sekä aseitten että miinojen puutteesta, korostui passivisen torjunnan eli esteiden merkitys.²¹ Niinpä niitä sitten pyrittiin rakentamaan runsaasti taempiin aseisiin. Joukot eivät kuitenkaan aina antaneet näille sitä arvoa, mitä suunnittelijat olivat luulleet niillä olevan. Eversti K A Heiskanen esimerkiksi piti T-linjalla Viipurin kohdalla korsuja tärkeämpinä kuin kiviestettä.²² Kenraalimajuri T Laatikainen, I AK:n komentaja, puolestaan olisi halunnut mieluummin panssarintorjuntatykkejä, jolloin olisi voitu luopua suuritöisistä esteistä. Hän tosin epäili, että ''pst. asetilanteeseen ei yht'äkkiä saada parannusta''.²³

Jo sodan aikana mutta varsinkin sen jälkeen herätti keskustelua, mistä johtui, että linnoittamiseen oli valmistauduttu tuskin lainkaan. Niin hyvin suunnittelu kuin rakentaminen jouduttiin improvisoimaan alusta alkaen.²⁴ Edellä on jo todettu, että Pääesikunnan operatiivisella johdolla oli olemassa alustavat suunnitelmat linnoitettavista puolustusasemista. Niitä ei kuitenkaan ollut maastossa edes ylimalkaisesti tiedusteltu. Tietenkin oli resurssien puute tärkeä tekijä, mutta tuskin ainoa. Puolustusneuvoston heinäkuussa tekemä ehdotus oli vielä puoli vuotta myöhemmin hallituksessa ratkaisematta. Pääesikunta kuitenkin ryhtyi jo seuraavan kuukauden aikana toimenpiteisiin asian valmistelemiseksi. Käytettävissä oli kuitenkin niin vähäinen henkilökunta, että työ olisi vienyt pitkän ajan.²⁵ Eräänä syynä valmistelujen puutteellisuuteen saattoi olla sekin, ettei odotettu olevan aikaa linnoittamiseen niinkin paljon kuin sitten osoittautui. Ilmeisesti ei kokemuksen puutteessa osattu arvioida, kuinka paljon aikaa ja työvoimaa linnoittamisen suunnittelu ja rakentaminen vaativat. Hyvä esimerkki on koko T-linjan suunnittelun antaminen kahden upseerin tehtäväksi.

Muutamit otteet sen aikaisista lausunnoista valaisevat linnoittamisen ja sotatoi-

mien keskinäistä vuorovaikutusta. Öhquist kirjoittaa muistelmissaan:²⁶ ”Niin kauan kuin joukot joutuivat olemaan paikoillaan vanhoissa asemissaan, tappiot pysyivät huomattavan pieninä . . . mutta kun vetäytyminen (Mannerheimlinjasta) alkoi, ne kasvoivat kiihtyvää vauhtia”. Saman ilmiön panivat tietenkin merkillä kaikki muutkin johtajat. Öhquistin käsityksen mukaan kestivät kenttälinoitetut asemat yhtä hyvin kuin ”betonilla lujitetut”. Edellä on kuitenkin selostettu, kuinka yhtymien komentajat, myös Öhquist, vaativat betonikorsuja jopa Mannerheimlinjaan taistelujen siellä jo ollessa käynnissä. Öhquistin mielestä ”Lähteen lohkon tukilinjan menettäminen ratkaisi lopullisesti Mannerheimlinjan kohtalon”. Tämän tukilinjan linnoittamiseksi oli hyvin mitätön. Vetäytymisen jatkuessa kasvoi johtajien huoli V- ja T-linjojen puutteellisesta linnoittamisesta. Kenraali Heinrichs kirjoittaa Väliasemasta:²⁷ ”Tätä asemaa saattoi tuskin pitää edes puolivalmiina . . . Asema käsitti keskeneräisiä ampu- mahaautoja ja maakuoppia, joita siellä täällä — mutta ei kaikkialla ympäröivät alkeelliset piikkilankalinjat.” Hanellin mukaan se oli vain ”värikynällä kartalle vedetty viiva”. Kun myös T-linjan rakentaminen oli itse asiassa vasta alussa, on johtajien huoli varsin ymmärrettävä: pystyttäisiinkö asemiin pureutumaan pitävään puolustukseen väsynein ja kulunein joukoin, kun ne eivät tarjonneet edes riittävästi majoitusmahdollisuuksia. II AK:n pioneerikäskystä 23. 2. 40 ilmeneekin, ettei Väliaseman kestävyteen luotettu.²⁸

Viipurinlahden länsiranta oli linnoittamatonta, rannikkotyökistön linnakkeiden vähäisiä lähipuolustuslaitteita lukuunottamatta.²⁹ Talvisodan historia toteaa asiasta mm.: ”Linnoittamattomissa asemissa varsin tulivoimaista hyökkääjää vastaan taistelleet joukot olivat kärsineet suuria tappioita ja niiden taisteluarvo oli suuresti laskenut.”³⁰

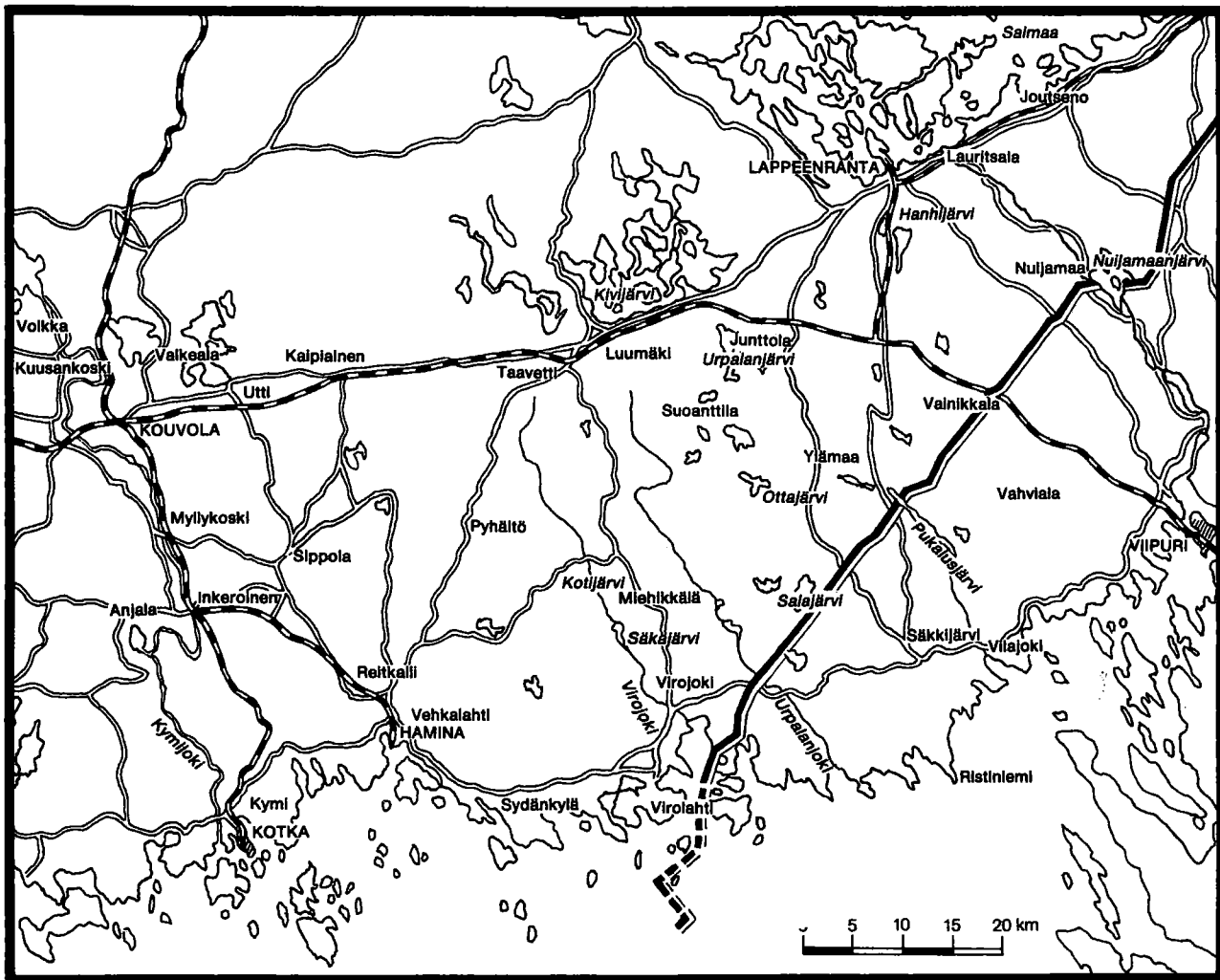
Laatokan Karjalan mottitaisteluissa jäi luonnollisesti linnoittaminen vähiin. IV AK yritti kuitenkin koko sodan ajan parannella puolustusasemiaan, vielä 10. 3. 1940 annettiin käsky Itävallilla tehtävistä linnoitustöistä.³¹ Taempaa asemaa Jänisjokivarressa rakennettiin myös kaikella liikenevällä työvoimalla.

IV AK:n pohjoispuolella Ryhmä Talvela, joka Tolvajärven voittoaikana taisteluitten jälkeen oli edennyt Aittojoelle saakka, asetui täällä puolustukseen ja ryhtyi linnoittamaan asemiaan.³² Tien suunnassa rakennettiin lisäksi useita taempia asemia. Heti vuodenvaihteen jälkeen ryhdyttiin linnoittamaan taempaa asemaa IV AK:n aseman jatkeeksi Jänisjärven — Korpiselän — Ilomantsin linjalle.³³

Myös Pohjois-Suomen Ryhmä ja Lapin Ryhmä linnoittivat taempia asemia käytettävissään olevalla työvoimalla.

4.3 V ä l i r a u h a n a i k a

Talvisodan päätyttyä maamme tila oli kriittinen niin hyvin poliittisesti kuin sotilaallisestikin. Jatkosodan historia luonnehtii sitä seuraavasti:¹ ”Jo Moskovan rauhansopimuksen täytäntöönpanosta neuvoteltaessa Suomen ja Neuvostoliiton suhteet jou- tuivat vakavalle koetukselle . . . Maailmansodan tapahtumien jatkuvasti laajenevassa

kentässä Suomen viranomaiset tunsivat maan turvallisuuskysymyksen hoitamisen en-
tisestäänkin vaikeutuvan.”

Kenttäarmeija vedettiin uuden valtakunnanrajan taakse täydessä taisteluvai-
muudessa ja ryhmitettiin puolustukseen. Talvisodassa yksin jäänyt maa ei nytkään voinut
odottaa ulkopuolista apua. Suunnitelmat pohjoismaisesta puolustusliitosta kariutu-
ivat Neuvostoliiton asetuttua sitä vastustamaan. Näissä oloissa ei voitu ajatella sodan-
ajan puolustusvoimien asettamista rauhan kannalle. Palveluksessa olevia alettiin lo-
mauttaa vasta vähitellen ja pienissä erissä. Kun vahvuus oli sodan päättyessä noin
365 000, se oli kesäkuussa vielä 200 000 ja juuri ennen uutta liikekannallepanoa lähes
100 000 eli melkein kolminkertainen sotaa edeltäneeseen aikaan verrattuna.² Varus-
miesten palvelusaika oli kaksinkertainen.

Sotilaallisesti tilanne oli suuresti vaikeutunut. Jägerskiöldin mukaan ”Karjalan
kannaksen menetykset olivat huomionarvoisesti huonontaneet rajojen puolustuksen strategisia edel-
lytyksiä. Venäläisillä oli nyt Laatokan pohjoispuolella hyökkäykselleen leveä tukilin-
ja, joka ulottui Viipurista Venäjän Karjalaan. Tämän rintaman pohjois- ja länsipuolella
sijaitsevia suuria vesistöjä oli paljon vaikeampaa puolustaa kuin Karjalan kan-
nasta.”³ Oli pakko ottaa käyttöön kaikki mahdolliset keinot valtakunnan turvallisuus-
kehittämiseksi muuttuneessa tilanteessa. Ei ollut varmuutta edes siitä, että vasta
solmittu rauha olisi pitävä.

Rauhanteon päivänä 13. 3. 1940⁴ ylipäällikkö määräsi vain summittaisesti alueet,
joille yhtymien oli vetäydyttävä, mutta pian seurasi tiheässä tahdissa käskyjä, joilla
Päämaja ja yhtymät ohjasivat puolustuksen järjestelyä. 16. 3. ylipäällikkö jo käski
panemaan ”varustustyöt . . . tarmolla käyntiin”.⁵ Maavoimien Esikunnaksi muutet-
tu Kannaksen Armeijan Esikunta määrättiin johtamaan puolustuksen järjestelyä ko-
ko itärajalla. Jo 15. 3. tämä oli antanut käskyn, jonka mukaan pääasema määrättiin
Virolahden — Kivijärven — Saimaan tasalle. Saatuaan vastuun koko itärajasta Maa-
voimien Esikunta ryhtyi säännöstelemään puolustukseen asettumista ja vastaavasti ar-
meijakuntienkin käskyt seurasivat nopeasti toisiaan. Yhteistä kaikille oli, että ne vel-
voittivat puolustukseen asetettavat joukot heti kaikin voimin ryhtymään asemiansa lin-
noittamiseen. Tyypillisenä esimerkkinä mainittakoon, että Kan.AE:n käskyssä 15. 3.
1940 sanottiin linnoittamisen tarkoituksena olevan, paitsi ”asemien itsessään rakenta-
misen syvyyteen ja niiden lujittamisen sulkuaemien avulla, myöskin laajemmassa
mielessä ryhtyä rakentamaan asemia syvyyteen, muodostamalla tässä hahmoitellun
aseman eteen tai taakse asemia niin että niistä sulkuaemineen muodostuu puolustus-
vyöhyke, jolla on syvyyttä 5—10 km”⁶

Ottaen huomioon vuodenajan ja kenttäarmeijan tilan monine järjestelyineen, on
varsin luonnollista, ettei puolustusasemien määrittäminen ollut mikään nopea ja help-
po tehtävä. Paksuluminen talvi, sitä seuraava kelirikko ja alueitten heikko karttamateri-
aali olivat jo sinänsä riittävä hankaluus. Lisäksi tulivat joukkojen siirrot, upseerien
vaihtumiset ja organisaatiomuutokset. Sentään jo 18. 5. 1940 Maavoimien Esikunta
määrittä itärajan puolustusasemat ja puolustuksen periaatteet koko välirauhan ajak-
si.⁷ ”Maavoimien tehtävänä on estää vihollisen tunkeutuminen maahan pääasemana

yleinen linja . . . Virolahden länsiranta . . . Petäjäsaari (Kivijärvi) . . . Kattelusaaari (Saimaa) . . . Syyspohja . . . Punkaharju . . . Höytiäisen kanava . . . Nurmes . . . Tämä linja pidetään. Pohjoisempaan pidetään viimeistään linja . . . Lammasjärven luoteispää (Kuhmon itäpuolella) . . . Kiantajärven pohjoispää . . . Kuusamojärvi . . . Märkäjärvi . . . Savukoski . . . Rajajooseppi . . . Petsamo, puolustuskeskuksina erityisesti Kuhmo, Suomussalmi, Kuusamo, Märkäjärvi, Savukoski, Petsamo, Joutsijärvi ja Nautsi.”

Linnoittamisen ”periaatteena on varustaa ensin yksi syvyyttä omaava asema täysin valmiiksi . . . Vain edessä olevien suojajoukkojen viivytyksasemat varustetaan pääaseman kanssa samanaikaisesti . . . Pääasema pyritään myöhemmin muodostamaan 5—10 km syvyyiseksi vyöhykkeeksi . . .”

Käskyyn liittyvässä toimintaohjeessa luonnehdittiin eri suunnilla odotettavissa olevaa taistelua seuraavasti. Eteläisellä rantamaalla oli varauduttava sitkeään puolustukseen, joka nojaa vakinaisin laittein vahvistettuun, yhtenäiseen asemaan. Järvalueella puolustustaistelu käytäisiin osaksi yhtenäisissä puolustusasemissa ja varsinkin kapeikoissa, mutta lisäksi oli varauduttava myös hyökkäykselliseen toimintaan erityisesti vihollisen erillisten hyökkäysrivistöjen lyömiseksi. Pohjois-Suomessa, jossa ei ollut yhtenäistä puolustusasemaa, tuli kysymykseen aktiivinen toiminta tukeutuen syvälle alueelle teiden varsille sijoitettuihin, kaikkiin suuntiin taistelukykyisiin, linnoitettuihin puolustuskeskuksiin.

Käskyn antamisen aikoihin olivat yhtymät jo melko perusteellisesti ehtineet tiedustella aseman sijainnin, joten myöhemmin tehtiin varsin vähän muutosesityksiä; näitäkään ei kaikkia toteutettu. Eteläisimmän osan sijoituksesta käytiin kuitenkin melko laaja keskustelu, joka koski muitakin kuin pelkästään paikallisia maastollisia näkökohtia. II AK:n komentaja, kenraali Öhquist esitti aseman eteläisimmän osan sijoittamista Virolahden pohjukan — Tyllinjärven tasalle, mitä linjaa Maavoimien komentaja ei hyväksynyt. Se oli liian lähellä rajaa, joten sitä ei ehdittäisi miehittää sodan puhjetessa yllättäen. Öhquistin mielestä ei sillä ollut merkitystä, oliko asema hieman lähempänä tai kauempana, koska kysymyksessä oli joka tapauksessa suojajoukkojen taistelu. Varsinainen kenttäarmeijan divisioonien miehittämä asema pitäisi sijoittaa vähintään 40 km:n päähän rajasta. Erimielisyys ratkaistiin siten, että kenraali Heinrichs maastossa suoritettun tarkastelun jälkeen määräsi pääaseman Ravijoen tasalle, siis hieman Virolahdesta länteen.⁸

Pian sen jälkeen kun pääaseman työt oli saatu käyntiin, kenraali Hanell ehdotti taemman aseman rakentamista vaarallisimpaan suuntaan, eteläiselle rantamaalle.⁹ Talvisodan aikanahan oli Kymijokilinjaa vähäisessä määrin linnoitettu merivoimien johdolla. Nyt olisi II Armeijakunnan suoritettava täydentävä tutkimus. Päämaja antoikin tästä käskyn 1. 8. 1940. I AK:n oli tiedusteltava asema Rapojärven — Saimaan välille, linja jota YH:n aikana 6. Divisioonaa oli vähäisessä määrin linnoittanut. II AK:n osuudeksi tuli Kymijokilinja Rapojärvestä Suomenlahteen. Muutaman päivän kuluttua tehtävän saamisesta II AK ehdotti aseman rakentamista linjalle Hamina — Taavetti, joka oli sekä maastollisesti edullisempi että lyhyempi.¹⁰ Päämaja hyväksyi

esityksen heti ja syyskuussa täällä aloitettiin työt. Näin siis Kymijokilinja, joka oli ollut jo Enckellin mielessä 1920-luvulla ja Päämajan suunnitelmissa syyskuussa 1939, jäi lopullisesti pois.¹¹

Ylipäällikkö näyttää pitäneen selviönä, että uuden puolustusaseman linnoittamisessa oli käytettävä hyväksi kaikkia nykyaikaisen tekniikan tarjoamia keinoja. Heinrichs kuvaa Mannerheimin käsitystä linnoittamisen merkityksestä seuraavasti.¹² ”Mannerheimia ei vakuuttanut se arvostelu, joka Talvisodan jälkeen kohdistui vaatimattomiin linnoituksiimme . . . Tuskin joukot olivat vetäytyneet uuden rajalinjan taakse, kun ylipäällikkö jo päätti panna linnoitustyöt käyntiin. Hän pysyi yhäti aikaisemmassa käsityksessään linnoitusten ratkaisevasta merkityksestä. Kun oli kysymyksessä lukumääräisesti ylivoimainen vihollinen, jolla lisäksi oli käytettävissään murskaava tykistölinen ylivoima, tehokas puolustus kävisi pänsä vain siten, että se saattoi nojautua taktillisesti oikein suunniteltuun ja teknillisesti hyvin rakennettuun linnoitusjärjestelmään” . . . ”hänen kannanottoonsa lienee vahvimmin vaikuttanut rintamaupseerien, ’rintamakarhujen’, ymmärrettävä vaatimus; jokainen pyrki oman kaistansa vahvaan ja läpikohtaiseen rakentamiseen”.

Saadakseen linnoittamisen käyntiin mahdollisimman tehokkaasti, ylipäällikkö määräsi kenraaliluutnantti E F Hanellin linnoitustöiden johtajaksi ja ennen pitkää otti hänet suoraan alaisekseen, vieläpä samalla myös Yleisesikunnan päälliköksi.¹³ Tästä tehtävästä hän vapautui vasta 18. 6. 1940, jolloin, Heinrichs toteaa, ”linnoitussuunnitelma oli valmis, hyväksytty ja jätetty ministerille . . . Alempien päälliköiden tai esikuntien ylempien toimihenkilöiden taholta ei enää tarvinnut pelätä aikaa vieviä huomautuksia eikä vastaehdotuksia”.¹⁴

Toiminnan nopeutta kuvaavat seuraavat aikamäärät. Hanell määrättiin linnoitustöiden johtajaksi 28. 3., hänen suunnitelmansa valmistui 8. 5., ylipäällikkö hyväksyi sen 11. 5. Se esitettiin pääministerille puolustusministerin ja ylipäällikön läsnä ollessa 15. 5. ja seuraavana päivänä myönnettiin linnoittamistöihin ensimmäiset 50 miljoonaa. Itse asiassa rakentaminen oli eteläpäässä alkanut jo huhtikuun puolivälissä.¹⁵

Kustannusarvio vuodelle 1940 oli 1 200 miljoonaa markkaa ja seuraavina kahtena vuotena tultaisiin tarvitsemaan suurin piirtein saman verran varoja. — Ennen sotaa oli arvosteltu sitä, että linnoittamiseen uhrattiin rahaa, vaikka sitä ei saatu aseistuksen hankkimiseen ja muihin tehokkaan puolustuksen vaatimiin menoihin. Nyt oli pakko käyttää varoja kaikkiin näihin tarkoituksiin.

Hanell perusteli suunnitelmaansa seuraavasti. Sodan kokemukset olivat osoittaneet, että ”lujat linnoitukset ovat meille välttämättömät hyökkääjän massojen ja omien voimiemme välisen epäsuhteen tasoittamiseksi ja ainoa keino lukumääräisesti rajoitettujen joukkojemme suojaamiseksi hyökkääjän ylivoimaisen aseistuksen tuhoavalta massavaikutukselta. Pitkän ja maanpuolustuksen kannalta erittäin epäedullisen uuden valtakunnanrajamme varustaminen linnoituslaitteilla on suunnaton työ, jonka toteuttaminen lyhyessä ajassa ei ole mahdollinen, vaan tulee vaatimaan useita vuosia”.¹⁶

Kun rauhansopimuksen mukaisesti Neuvostoliitolle oli luovutettava tukikohta Hankoniemestä, oli tämän alueen eristämiseksi rakennettava puolustusasema sen pohjoispuolelle. Merivoimien komentajalle annettiin vastuu tästä suunnasta, mutta rakentamisen suoritti Hanellin organisaatio. Koska tukikohta soveltui, paitsi merisotatoimiin, myös lähtökohdaksi hyökkäykselle maan elintärkeisiin kohteisiin, piti puolustus sijoittaa lähelle vuokra-alueen rajaa ja rakentaa asema niin vahvaksi, että siellä voitiin tulla toimeen mahdollisimman vähillä voimilla. Päähyökkäyshän joka tapauksessa tapahtuisi itärajan suunnasta.¹⁷

Valtakunnan puolustus suunnitelma oli koko välirauhan ajan puhtaasti defensiivinen. Edellä selostetun linnoittamissuunnitelman lisäksi se ilmenee selvästi myös kenttäarmeijan liikekannallepano- ja keskityssuunnitelmista. Itärajalta olevat viisi armeijakuntaa olivat kukin rintamavastuussa ja niiden oli omin suojajoukoin turvattava keskitys, ts. liikekannallepanossa niille määrättyjen yhtymien saaminen puolustusasemaan.¹⁸ Defensiivinen perusasenne säilyikin siihen saakka, kunnes maan katsottiin joutuneen uudelleen sotaan. Ryhtymättä erittelemään viime aikoina esiintyneitä tietoja jatkosodan offensiivia mahdollisesti ennakoineista toimista, todettakoon vain, että Suomi yritti viimeiseen saakka pysyä puolueettomana ja vielä keskitystenkin aikana oli ”Suomen sotilasjohdon erikoisen huolen aiheena mahdollinen venäläisten preventiivinen hyökkäys, ja ensimmäiset toimintaohjeet joukoille annettiinkin tällaisen tapauksen varalta”. Näin toteaa sodan virallinen historia.¹⁸

Koko välirauhan ajan yritettiin linnoittamistöitä tehdä niin tehokkaasti kuin resurssit myöten antoivat. Kuitenkin saattoi poliittinen tilanne aiheuttaa erityistäkin kiirehtimistä. Mannerheim kertoo muistelmissaan, että heinä-elokuun vaihte 1940 ”oli taas kriittistä aikaa”.¹⁹ Hanell sai käskyn kiirehtiä linnoitustöitä ”äärimmäiseen asti”. Päämaja oli elokuun puolivälissä antanut käskyn Haminan — Taavetin linjan rakentamisesta. Koska työt täällä olivat vasta alkamassa, Hanell sai tehtäväkseen sulkea ainakin päätiet tällä tasalla. Ylipäällikkö ei ilmeisesti luottanut vasta tekeillä olevien asemien pitävyyteen.²⁰

Heinrichsin mukaan ylipäällikkö piti hyökkäystä hyvin mahdollisena. Olihan Jartsev jo vuonna 1938 ilmoittanut, että Neuvostoliitto ei jäisi odottelemaan rajan taakse, jos Leningradia uhkasi vaara Suomen puolelta. Tiedettiinhan heillä nytkin olevan vahvoja voimia rajamme takana.²¹

Kun Neuvostoliitto pian kohdisti sotatoimia Suomea vastaan ja maa joutui sotaan, tilanne muuttui pian sellaiseksi, että ylipäällikkö totesi olevan välttämätöntä ”siirtää puolustuksemme niille kapeikoille, jotka luonnostaan olivat tarjona Karjalan kannaksella ja Itä-Karjalassa” . . . ”oli luotava maamme elintärkeiden osien suojaksi riittävän syvä suojavyöhyke”.²² Tämä merkitsi voimien uudelleen ryhmittämistä ja hyökkäystä Laatokan pohjoispuoliselta alueelta Kannaksen ja Syvärin suuntaan. Suomenlahden ja Saimaan välillä oleva IV Armeijakunta säilytti puolustustehtävänsä ja tuskin on väärin päätellä, että tällöin otettiin huomioon rajalla olevien joukkojen taakse rakennettu puolustusasema, olkoonkin että se ei vielä ollut valmis. Eversti V Tervasmäki kirjoittaa Jatkosodan alkuvaiheesta: ”Vihollisen yllättäessä olisi . . . tukeuduttu talvisodan jälkeen rakennettuun Salpa-asemaan”.²³

4.4 J a t k o s o t a

Jatkosodan liikuntaoperaatiot päättyivät vuoden loppuun mennessä joukkojen asettumiseen puolustukseen saavuttamilleen linjoille, Kannaksella vanhan valtakunnanrajan tuntumaan, Itä-Karjalassa Laatokan — Äänisjärven — Seesjärven kannaksille ja Rukajärven suunnalla Seesjärven — Ontajärven — Ontajoen tasalle. Myös pohjoisempana, saksalaisten alueella, edettiin jonkin verran vanhan rajan itäpuolelle.

Kuten edellä mainittiin, Mannerheim sanoo halunneensa aikaansaada maan elintärkeiden alueiden suojaksi riittävän syvän puskurivyöhykkeen. Jägerskiöld¹ korostaa, että ylipäällikön kuuluisa päiväkäsky 10. 7. 1941 ”puhuu maaliskuun rauhassa menetettyjen Karjalan alueiden takaisin ottamisesta, mutta ei rajan takana olevista alueista”. Myös Heinrichs on sitä mieltä, että ”Mannerheim ainakaan ei pyrkinyt liittämään Itä-Karjalaa Suomeen”. Hän myös kertoo, että tämän usko Saksan voittoon alkoi horjua suunnilleen samoihin aikoihin kuin joukkomme olivat saavuttaneet tavoitteensa, siis jo vuoden 1941 lopulla.² Mannerheim taas toteaa, selostaessaan eversti Paasosen esitystä eduskunnalle 9. 2. 1943, että ”oli parasta totuttautua siihen mahdollisuuteen, että jouduttaisiin vielä kerran allekirjoittamaan ”Moskovan rauha”.³ Lopuksi hän mainitsee, että ”Itä-Karjala oli kolmen vuoden ajan täyttänyt tärkeää tehtäväänsä puskurivyöhykkeenä . . .” Sen strateginen merkitys oli suuri ja sen ”luovuttaminen oli sisällytetty laskelmiimme yhtenä rauhan lunnana”.⁴

Kenttäarmeijassa sensijaan pidettiin selviönä, että verin vallatut alueet myös pidetään. Kun yhtymät aikanaan saivat käskyt asettua puolustukseen, Kannaksella syyskuun alussa, Itä-Karjalassa hieman myöhemmin, yhtymien ensimmäisistä käskyistä käy ilmi, että ne kuvittelivat etenemisen pian jatkuvan edelleen. Kun pysähdyksestä kuitenkin tuli lopullinen ja yhtymät antoivat varsinaiset puolustuskäskynsä, joukot määrättiin pitämään saavuttamansa alueet ja heti ryhtymään niiden linnoittamiseen.⁵ Saavutetun alueen pitämisestä tuli vähitellen ambitiokysymys.⁶ Monesti olisi hieman taempaan ollut puolustuksen kannalta edullisempi maasto, mutta vain hyvin harvoissa tapauksissa asemia vapaaehtoisesti vedettiin taaksepäin. Niinpä monilla rintamilla olikin vaikeasti puolustettavia ja tappioita aiheuttavia ”Pirunsaaria” ja ”Sormenkärkiä”. Etummaisen puolustusaseman linnoittamista vaikeutti myös vihollisen läheisyys, useinhan se oli vain muutaman kymmenen tai sadan metrin päässä.

Puolustukseen asettumisen lopullisuutta ja defensiivisyyttä kuvaa Mannerheimin kirjeenvaihto Churchillin kanssa joulukukuussa 1941.⁷ Muitelmissaan hän valittaa, ettei voinut tälle ilmoittaa, että etenemisemme oli lopullisesti pysäytetty ja tavoitteet saavutettu.

4.41 Karjalan kannas

Ylipäällikkö antoi jo 6. 11. 1941 Kannaksen armeijakunnille käskyn¹ taemman aseman tiedustelemisesta ”siltä varalta, että Kannaksen linnoittaminen uudelleen tulee kiireelliseksi”. Tiedustelu oli suoritettava ylimalkaisella linjalla Suomenlahti — Riesk-

järvi — Vammeljärvi — Suulajärvi — Vuotjärvi — Kirkkojärvi — Punnusjärvi — Pasurinlahti — Taipale. (Tätä linjaa oli kenraali Theslöf ehdottanut pääasemaksi jo vuonna 1919.²)

Kirkkojärvestä Laatokkaan asema noudatteli Talvisodan Mannerheimlinjaa. Eteläistä osaa Suomenlahdesta Kirkkojärveen oli 1930-luvulla kenttälinoitettu suojajoukkojen viivytysasemaksi. YH:n aikana ylipäällikkö oli vaatinut alaisiaan yhtymiä siirtämään puolustuksensa eteenpäin. Hän ei tosin tarkkaan määrittänyt, mille tasalle se olisi työnnettävä, mutta Öhquistin muistelmien mukaan esillä oli Vammelsuun — Kuuterselän — Kivennavan — Lipolan — Mäkrän — Raudun — Raajun linja, siis hieman nyt käsketyin linjan etupuolella oleva asema.³

Selvää onkin, että ei pidetty tarkoituksenmukaisena asettumista ”Karjalan portin” tasalle. Talvisodan kokemukset olivat tuoreessa muistissa ja kenttäarmeija oli jo rajalla, joten ei ollut tarpeen Enckellin tavoin (1920-luvulla) pohtia, mihin saakka joukot ehdittäisiin keskittää eikä Oeschin tavoin (1930-luvulla) pyrkiä käyttämään hyväksi kaikkea mahdollisesti käyttökelpoista työtä vanhalla linnoituslinjalla. Mannerheimlinjasta ei myöskään arveltu olevan olennaista hyötyä, mikä selvästi ilmenee siitä, että vain sen tärkeimmät taistelualueet oli säilytettävä muistona Talvisodasta.⁴

Taempaa asemaa oli jo ehditty tutkia, sillä kolme päivää käskyn saapumisen jälkeen IV AK:n komentaja vastasi siihen omalla esityksellään.⁵ Hänen mukaansa maastollisesti edullisin asema tulisi Vammelsuun — Kotselän — Kivennavan — Raasulin — Taipaleen tasalle. Se oli noin 10—20 km käsketyin aseman edessä, mutta etulinjaan oli vielä 20—30 km. Jos tuo alue tehokkaasti sulutettaisiin, voitaisiin ”hankkia hyvinkin korkojen kanssa se aikavoitto, minkä 10 km syvempi alue takaisi”. Jos nyt ehdotettua linjaa ei hyväksyttäisi, Oesch asetti toiselle tilalle linjan, joka Kotselästä alkaen kulkisi Jaarilan — Valkjärven kautta Kiviniemen sillanpäähän. Vasta kolmannelle tilalle tuli Päämajan suunnittelema linja, sekin hieman eteen vedettynä Vuotjärven — Punnusjärven välillä.

Vaikka nyt ehdotettu linja linnoitettaisiinkin, Oeschin mielestä olisi lisäksi joka tapauksessa linnoitettava Talvisodan aikainen T-linja, Viipuri — Käkisalmi. ”Tämän linjan olemassaolo takaisi sen, että . . . komentajat uskaltaisivat turvallisuutta tuntien edullisissa olosuhteissa toimia aktiivisestikin eikä lopullisen läpimurron uhka puolustautuessaan olisi ainaisena painostavana peikkona”.

Päämaja hyväksyi Oeschin ehdotuksen 14. 11. 1941.⁶ Toistaiseksi puuttuivat tiedot niistä poliittisista ja strategisista tekijöistä, joiden perusteella pääpuolustuslinja voitaisiin määrätä, eihän edes tulevasta rajasta ollut tietoa. Varmana voitiin pitää Vuoksi — Suvanto linjan kuulumista asemaan, mutta Vuokselta etelään piti suunnitella vain sellaisia puolustuskeskuksia, joita myöhemmin voitaisiin laajentaa yhtenäiseksi puolustusasemaksi tai ainakin käyttää suojajoukkoasemina. Näin määräytyi pian VT-linjaksi (Vammelsuu — Taipale) kutsuttu puolustusasema.

Kysyin myöhemmin eversti Nihtilältä, miksi tämä asema oli sijoitettu niin lähelle etulinjaa, jolloin Nihtilä vastasi: ”Ota huomioon ajankohta, jolloin siitä tehtiin päätös”.⁷

VT-linjan rakentaminen aloitettiin vuoden 1942 alussa ja sitä jatkettiin aina kesäkuun alkupuolelle 1944, jolloin työt keskeytyivät taistelujen alkaessa. Olennaisia muutoksia asemaan ei tullut muualla kuin Kivennavalla. Alunperin oli Kirkonmäki ja Linnanmäki jätetty ”jonkinlaiseksi etuasemaksi”. Pääpuolustuslinjaan niitä ei haluttu sijoittaa, koska takaisin valtaaminen olisi vaikeata.⁸ Kuitenkin Kannaksen Ryhmä teki 29. 9. 1943 Päämajalle esityksen tämän alueen liittämistä VT-linjaan, perustellen tätä aseman lyhentymisellä, syvyyden lisääntymisellä ja hallitsevien kukkulain saamisella mukaan.⁹ Päämaja hyväksyi esityksen.¹⁰ Tämän linjan rakentaminen aloitettiin. Eräitä muitakin vähäisiä muutosesityksiä tehtiin ja Päämaja ehti ne jo hyväksyäkin, mutta rakentamista ei saatu käyntiin.

Mitä pitemmälle aika kului ja mitä epäedullisemmaksi tilanne päärintamalla Suomenlahden eteläpuolella kehittyi, sen suuremmaksi tuli VT-linjan merkitys sekä Päämajan että asianomaisen yhtymän käsityksissä. Kannaksen Ryhmä teki 21. 9. 1943 esityksen¹¹ sen syvyyden lisäämisestä, koska se jo oli melko yhtenäinen linjamaisena kestolaiteiden osalta. Ehdotettiin ”linnoitusvyöhykkeen” rakentamista siten, että syvyys aseman eteläosassa otettaisiin etupuolelta rakentamalla eteen vielä kaksikin asemaa ja pohjoisosalla syvyyttä antaisi taakse rakennettava asema. Lisäksi tulisi väliin sulkusemia ja hallitseviin maastonkohtiin rakennettavia, joka suuntaan puolustautuvia tukikohtia. ”Tällaisella järjestelyllä sinänsä erilliset asemat liitettäisiin toisiinsa yhtenäiseksi linnoitussysteemiksi.” Puolustusvyöhykkeen syvyydeksi olisi eteläosalla tullut noin 10 km ja pohjoisosalla noin 5 km. Vielä suurempaa syvyyttä olisi merkinnyt kenraalimajuri A O Pajarin ehdotus Talvisodan aikaisen Mannerheimlinjan ottamisesta mukaan, tosin oikaisten Summan mutkan.¹² Kannaksen Ryhmä ei esitystä hyväksynyt, joten se ei tullut Päämajaan saakka, mutta ryhmän omien ehdotusten mukaisten asemien tiedustelu käskettiin. Sitä ei tosin ehditty suorittaa, rakentamisesta puhumatta.

Esimerkkinä siitä, kuinka asetekniikan kehitys vaikutti linnoittamiseen, on mainittava VT-aseman panssarinestekysymys. Vuoden 1942 alussa, jolloin rakentaminen aloitettiin, oli yleinen käsitys, että torjunta oli voitolla panssariaseesta.¹³ Tilanne muuttui kuitenkin nopeasti. Vuoden kuluttua todettiin itärintaman suurissa panssari-taisteluissa torjunnan jääneen jälkeen. Koska meillä ei ollut mahdollisuuksia aseistuksen nopeaan ja voimakkaaseen lisäämiseen, tuli panssarinesteiden rakentaminen ajankohtaiseksi ja siihen ryhdyttiinkin hyvin tarmokkaasti heti kesäkuun alussa 1943.¹⁴ Este oli määrä rakentaa koko Kannaksen poikki — tosin selvästi määrättyssä kiireellisyysjärjestyksessä — mutta tämäkin työ jäi kesken.

Kenraali Oesch oli syksyllä 1941 pitänyt tarpeellisena Talvisodan T-linjaa vastaa- van aseman rakentamista.¹⁵ Jo syksyllä 1943 tilanne oli kehittynyt sellaiseksi, että ajatus tuli ajankohtaiseksi. Linnoitustöiden johtaja esitti tuolloin, että Kannaksen Ryhmälle annettaisiin tehtäväksi tiedustella asema Viipurin — Vuoksen välille. Lisäksi olisi linnoittamistiedustelu suoritettava Vuosalmen eteläpuolisella harjanteella sekä Oravaniemen ja Kiviniemen sillanpääasemissa. Rakentamiseen tosin ei vielä päästäisi ennenkuin keväällä 1944, jolloin Hanellin mukaan VT-linja olisi saatu ”pääpiirteissään taistelukuntoon”.¹⁶

Ylipäällikkö hyväksyi esityksen ja antoi tiedustelutehtävän Kannaksen Ryhmälle.¹⁷ Kenraali Öhquist puolestaan ei pitänyt käskettyä linjaa edullisimpana, vaan ehdotti aseman siirtämistä etelämmäksi. Hänen kolmesta vaihtoehdostaan eteläisin oli Näykkijärven — Kämäränjärven tasalla eli suunnilleen Talvisodan V-linjalla. Pääasiällisin peruste oli käsketyin linjan maaston kallioisuus, joka esti kaivautumisen ja lisäsi tykistötulen sirpalevaikutusta. Päämaja piti kuitenkin kiinni kannastaan ja niin syntyi Viipuri — Kuparsaari — Taipale eli VKT-asema. Myös Kyläpaakkolan — Äyräpään välillä Öhquist olisi halunnut työntää aseman 5—10 km vesistön eteläpuolelle, mutta tähänkään Päämaja ei suostunut, koska ehdotus olisi vaatinut liian paljon sekä työtä että miehitysjoukkoja. Lopultakaan tätä asemaa ei saatu juuri rakentamisen alkua pitemmälle, kun aika loppui.¹⁸

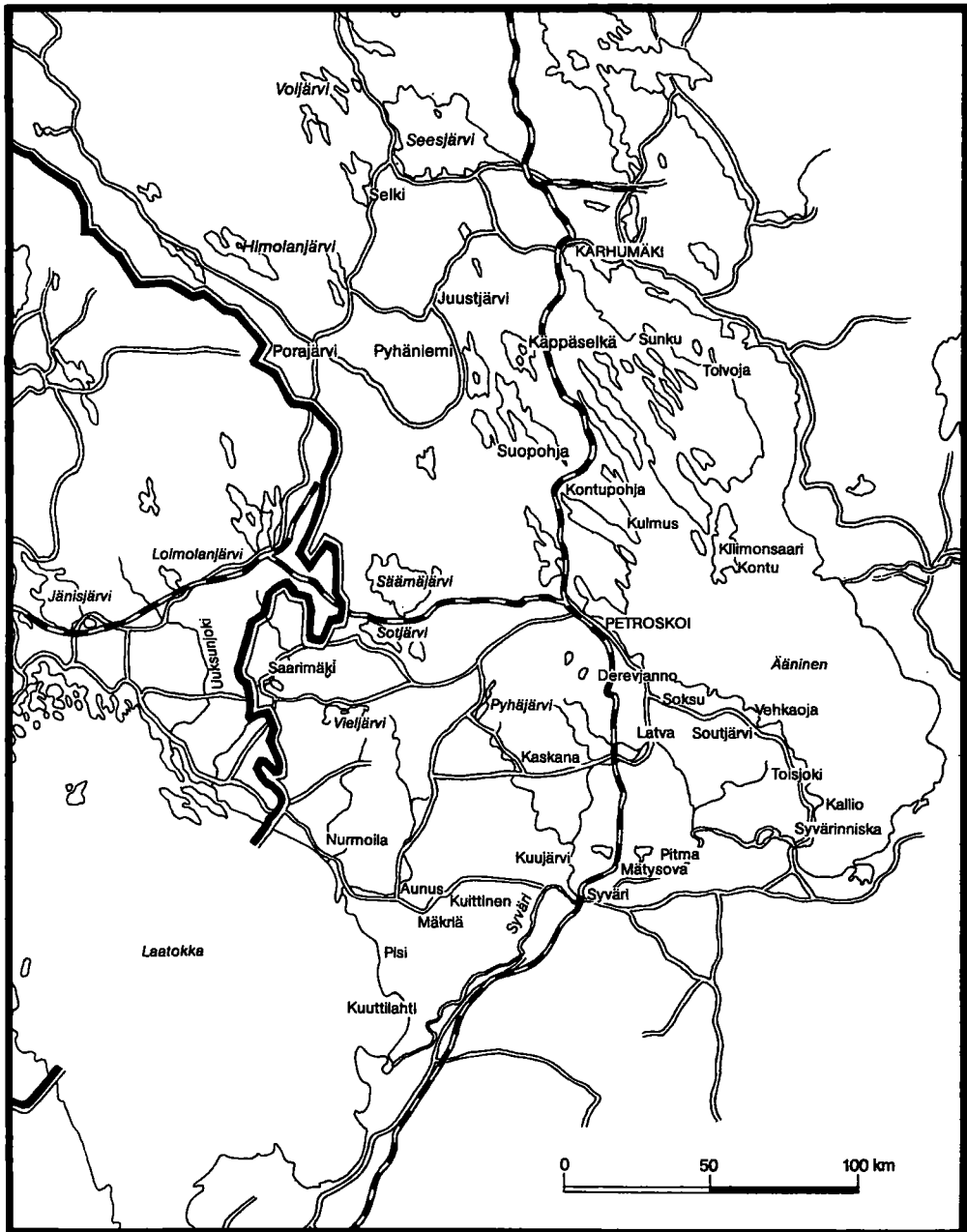
4.42 Itä-Karjala

Hyökkäys Aunuksessa saavutti syys-lokakuun vaihteeseen mennessä Syvärin, edettiin sen ylikin jonkin matkaa.¹ Äänisjärven ja Maaselän kannaksen suunnilla hyökkäys jatkui aina joulukuun alkupäiviin saakka.² Ylipäällikkö käski 6. 11. 1941 (Kannasta koskeva käsky annettiin samana päivänä) Karjalan Armeijan asettua puolustukseen ”tähän tarkoitukseen sopiviin asemiin”, kun Äänisen — Seesjärven kannaksella Karhumäki ja Maaselän asema olisi vallattu. Heti seuraavana päivänä Karjalan Armeija antoi puolustuskäskynsä. Merkillepantava on linnoittamista koskeva kohta. ”Puolustusasemissa tyydytään toistaiseksi kenttävarustusten rakentamiseen ottaen kuitenkin mahdollisuuksien mukaan huomioon mahdollisesti myöhemmin määrättävät vakinaiset linnoitustyöt.” Tämä viittaa aikeeseen pysyvistä jäämisestä.³

Viikkoa myöhemmin ylipäällikkö antoi uuden ohjeen puolustukseen asettumisesta. ”Vaikkakaan vielä ei tiedetä valtakunnan rajan tulevaa kulkua . . . Aunuksen kannaksella, on välttämätöntä jo nyt ryhtyä suunnittelemaan ja valmistelemaan tämän alueen puolustusta nykyistä huomattavasti pienemmin voimin . . .” Puolustuksen tuli tukeutua Syvärinjokeen, jonka eteläpuolelle oli saatava riittävän syvä ”kenttälinnoituslaittein varustettu viivytysvyöhyke”. Tämän ohjeen perusteella Karjalan Armeija antoi käskyn, jonka mukaan puolustukseen tulisi kolme etulinjaprikaatia ja kolme rajapataljoonaa, mutta asemat oli rakennettava niin, että niihin voitaisiin sijoittaa kolme divisioonaa. Päävastarinta-asema tulisi Syvärin tasalle, kuitenkin oikaisten joen suuret mutkat ja alajuoksulla se kulkisi joen pohjoispuolella, etulinjahan oli tällä osalla pohjoisrannalla.⁴

Vuoden lopulla (26. 12. 41) annetussa Kar.A:n puolustuskäskyssä todettiin, että armeija oli ”kaikkialla siirtynyt puolustukseen” saavutetulla linjalla. Se oli pidettävä eikä enää ollut kysymys viivytysalueesta. Tämän jälkeen annetuissa käskyissä korostettiin linnoittamisen tärkeyttä ja vaadittiin siihen käytettäväksi ”kaikki mahdollinen työvoima”.⁵

Päämajan edellä selostetussa ohjeessa puolustukseen asettumisesta (11. 11. 1942) käskettiin Karjalan Armeijaa tiedustelemaan myös taempia asemia Syvärin pohjois-

puolella. Täällä asema asettui pian joen alajuoksulla Pisin — Saarimäen — Sammauksen tasalle — PSS-asema — noin 20—30 km joen pohjoispuolella. Syvärin voimalaitokselta alkaen taempi asema tuli itse joelle, mutta joen suurten mutkien kohdalla Muurmanin radan suunnassa ja Rovskojen niemessä oli sillanpääasemat. Heti vuoden 1942 alussa annettiin käsky (2. 2.) tiedustella asemat myös PSS-aseman ja Syvärin puoliväliin. 6. 12. 43 Aunuksen Ryhmä, entinen Karjalan Armeija ryhtyi Päämajan käskystä suunnittelemaan PSS-aseman pohjoispuolelle asemia Mäkriän — Kuittisen tasalle aseman syvyyden lisäämiseksi.⁶

Yleistilanteen kiristyminen tuntui Aunuksessa samoin kuin Karjalan kannaksella. Hanell esitti 16. 11. 1943 ylipäälliköille — samanaikaisesti VKT-asemaa koskevan ehdotuksen kanssa — taempien asemien tiedustelemista ”Laatokan pohjoispuolella, mahdollisesti Koirinojan maastossa”. Päämaja antoi tältä käskyn Aunuksen Ryhmän komentajalle ja ohjeena oli, että Koirinojan — Loimolan tien oli jäätävä aseman sisään. Aluksi olisi rakennettava tiet sulkevia puolustuskeskuksia, jotka myöhemmin yhdistettäisiin ”ainakin osaksi varmistustehtävän mukaisin laittein”.⁷ Kuten Kannaksellakin, täälläkin yhtymä ehdotti aseman sijoitettavaksi melko kauas käsketyin linjan etupuolelle, Nietjärven — Syskyjärven tasalle. Päämaja ei tätä hyväksynyt, vaan vaati aseman sijoittamista taemmaksi, jolloin se lyhenisi ja vaatisi vähemmän joukkoja — kuten Kannaksellakin. Näin asema lopullisesti tuli linjalle Konnunkylä — Nietjärvi — Syskyjärvi ja sai pian U-aseman nimen. Pohjoispäässään se tuli Loimolan tasalle.⁸

Suurten järvien, Laatokan ja Äänisen, puolustus rakennettiin pääasiassa rannikkotykistöön varaan. Sitä tuotiin Sisä-Suomen järvialueelta, sinnehan Laatokan tykistö oli siirretty Talvisodan jälkeen. Laatokan länsi- ja pohjoisosalla otettiin käyttöön varsin suuri osa entisistä patteriasemista, mutta itärannalla ja Äänisjärvellä oli tykistö sijoitettava täysin uusiin paikkoihin, jotka enimmäkseen kenttälinnoitettiin. Varsin pian täälläkin ryhdyttiin rakentamaan vakinaisluontoisiaakin asemia.⁹

Äänisjärven — Seesjärven välillä, Maaselän kannaksella, puolustus vakiintui asemasodaksi vasta alkuvuodesta 1942,¹⁰ mutta jo 31. 1. 42. antamassaan puolustuksen lujittamista tarkoittavassa käskyssä Karjalan Armeija käski II AK:n ryhtyä tiedustelemaan taempia asemia parikymmentä kilometriä etulinjan takaa.¹¹ 14. 2. 1942 tämä esittikin suunnitelmansa Päämajalle.¹² Varsinainen taempi asema tuli linjalle Karhumäki—Karjalan Maaselkä ja eräänlainen sulkuasema linjalle Lumbusi—Kriivi. Taempi asema oli läntisin, joka vielä mahdollisti Karhumäestä etelään ja länteen johtavien teiden sekä Tsopinän—Karjalan Maaselän tien käytön. Se oli myös lyhin mahdollinen ja tukeutui melkoiselta osaltaan vesistöihin. Sen eteen jäi tietön korpimaasto koko keskiosalla, tiestöä oli vain etelä- ja pohjoissiivellä. Armeijakunta — pian Maaselän Ryhmä — suunnitteli aluksi vain kenttälinnoittamista, mutta varautui myös keistolaitteiden rakentamiseen nimenomaan kummallakin siivellä.

Yhtenäinen puolustusasema loppui Seesjärveen. Rukajärven suunnalla oli päätien kummallakin puolella runsaasti kymmenen kilometriä yhtenäistä asemaa ja molemmilla siivillä eräamatukikohtien ketju. Asemasotavaiheen alettua 14. Divisioona linnoitti ensisijaisesti etulinjaansa, mutta vähäisessä määrin myös tukilinjaa Ontajoki-

varteen ja taempaa asemaa Rukajärven tasalle. Työt taempana olivat kuitenkin vähäisiä ja jäivät kesken aina vuoden 1943 alkupuolelle asti, jolloin tukilinjaa uudestaan ruvettiin systemaattisesti rakentamaan. Rukajärven taempaan asemaan ei kuitenkaan koskettu. Alkukesästä 1944 ryhdyttiin kenttälinoittamaan taempaa asemaa lähelle valtakunnan rajaa, Lentieran — Lieksajärven linjalle. — Tällä suunnalla pidettiin kesällä 1941 saavutetut asemat välirauhan tuloon asti.¹³

Rukajärveltä pohjoiseen, aina Petsamoon saakka, puolustuksesta vastasi saksalainen AOK Lappland, lukuunottamatta lyhyttä välivaihetta, jolloin Uhtuan suunta oli suoraan Päämajan alaisen 3. Divisioonan puolustettavana. Kun keväällä 1944 viimeisetkin suomalaiset rintamavastuussa olevat yhtymät vedettiin pois Pohjois-Suomesta, siirtyi saksalaisten ja suomalaisten välinen raja takaisin Kuhmon tasalle. — Tämän jälkeen oli suomalaisia joukkoja vain erämaapuolustuksessa saksalaisten joukkojen sivustoilla, kuten Osasto Petsamo Lutolla ja eräät rajajääkärijoukot.¹⁴

Kun tilanne itärintamalla syksyllä 1943 vaikeutui, YE:n päällikkö esitti Päämajassa olevalle saksalaiselle yhteysupseerille, että ylipäällikkö halusi antaa tiedustella taemman aseman saksalaisten joukkojen taakse siltä varalta, että nämä poistuisivat Pohjois-Suomesta. Saksalaiset suostuivatkin tähän, vaikka heillä ei ollut aikomustakaan lähteä sieltä. Päämaja ei kuitenkaan ryhtynyt suunnittelemaan taempia asemia kaikille rintamansuunnille, vaan ainoastaan Kiestinkiin, Pääjärven ja Tuoppajärven väliin, Sohjananjokilinjalle. Tämä asema tiedusteltiin yhteistoimin saksalaisten kanssa vuoden vaihteen tienoilla, mutta tilanteen muuttuessa sitä ei ryhdytty linoittamaan suomalaisin voimin, kuten oli suunniteltu. Toukokuun lopulla 1944 asia tuli uudelleen esille ja yhtenä tekijänä oli, että suomalaisten joukkojen suorittama linnoittaminen olisi ollut jonkinlaisena kompensaatina, kun Pohjois-Suomesta vedettiin pois suomalaiset taistelujoukot melko tyystin.¹⁵

4.43 Käskyt ja todellisuus

Ylipäällikön ohjeesta 3. 3. 1944 käy ilmi, että toimintasuunnitelmien ja linnoittamisen välillä oli ristiriitaisuutta. Käskettiin mm. ”tarmokkaasti täydentämään pääase-
man puolustuslaitteita kestävämmän voimakastakin tykistötulta ja rajoittamaan vihollisen paikalliset sisäänmurrot” sekä ”kehittämään syvyyteen perustuvan, tehokkaan panssarintorjuntajärjestelmän”.¹ Ehkä vielä selvemmin tämä ilmenee ylipäällikön käskystä 10. 5. 1944, jolloin suurhyökkäystä odotettiin, vain aika ja voima olivat enää arvoituksena. ”Huolimatta siitä, että useilla käskyillä . . . on määräyksestäni korostettu asemien lujittamisen välttämättömyyttä nykyisenä ajankohtana, jolloin meidän on oltava joka hetki valmiina suurhyökkäyksen torjuntaan, toistuu edelleenkin, että lähettämäni tarkastajat toteavat puutteellisuuksia ja suurta epätasaisuutta eri lohkojen varustustöissä. Tiedän, että vihollisen ryhtyessä suurhyökkäykseen meitä vastaan, se tulee perustamaan onnistumislaskelmansa materiaalisen ylivoiman häikäilemättömään massakäyttöön. On sen vuoksi vastuuntunnon puutetta, ellei jokainen komenta-

ja käytä vielä olevaa valmistautumisaikaa hyväkseen, vaan jättää hänen johtoonsa uskomani taistelijat vaille parasta mahdollista suojaa . . .”²

Eversti V K Nihtilä teki toukokuun jälkipuoliskolla 1944 tarkastusmatkan Kannakselle³ tutustuakseen ”puolustusvalmiuteen suurhyökkäyksen torjuntaa silmälläpitäen”. Hän kirjoittaa, että ”etulinjan puolustuksessa vallitseva lähisyvyys on kehittynyt epätasaisesti”. Jossain oli hyviäkin saavutuksia: ”Tällainen mahdollisimman syväksi vyöhykkeeksi järjestetty puolustus tekee mahdolliseksi suurhyökkäyksenkin tulen . . . rajoittaa vihollisen sisäänmurto . . . Yksi hauta, jonka takana n. 1—1½ km:n päässä on toinen hauta, jollaista systeemiä vielä näki, ei riitä, sillä sen puolustus murtuu helposti.” — Kun vielä routa oli pannut etulinjan haudat monin paikoin kasaan ja siellä täällä töröttö paaluja ja riukuja, oli liikkuminen sekä hankalaa että vaarallista.

”Väitteet työvoiman puutteesta eivät ole täysin oikeutettuja; koska eräissä rykmenteissä ja pataljoonissa on päästy tuloksiin, niin voidaan päästä kaikkialla, mutta se vaatii tarmokkaasti asiaan puuttuvaa johtoa.”

Myös selustan valmius oli epätasaista. ”Aivan erinomaisen hyvin lähipuolustukseen valmistuneen patterin, johon kuului täydellinen siiliasema hautoineen, piikkilankaesteineen ja pst.kaivantoineen, ohella näki täysin valmistautumattoman pataljoonan tai komppanian huoltoportaan tai jonkun esikunnan, jossa ei ollut edes suoja-kuoppia miehistöä varten . . .”

”Työsaavutukset ovat eri lohkoilla varsin erilaiset. Voi huomata kiertäessään, millä tarmolla divisioonien, rykmenttien ja pataljoonien komentajat ovat tähän kysymykseen suhtautuneet . . . Rykm. esik:sta eräiden huoltolaitosten, tyk.asemien ja reservien kautta kulkiessani aina etumaisiin vartiopaikkoihin en tavannut ainoatakaan miestä kenttävarustustöissä, mutta varsin runsaasti kyllä auringonkylpyjä ottamassa tai muuten makailemassa.” — Vastaavanlaisia lausuntoja löytää arkistoista muitakin.

Mistä sitten johtui, että linnoittamiseen suhtauduttiin leväperäisesti. Nihtilä laati 1. 6. 1944 muistion keinoista työsaavutusten parantamiseksi.⁴ Hän kirjoittaa mm: ”Työn johto on monesti ammattiinsa pystymätöntä, sillä upseereja ei tähän sodassa tärkeäksi osoittautuneeseen tehtävään ole lainkaan koulutettu.” Myös miehistön taito oli puutteellista, työkaluja ja niiden kunnostamisvälineitä oli liian vähän; niiden hoidossa oli paljon toivomisen varaa.

Päämajan hygienikko, lääkintäeverstiluutnantti Vartiovaara totesi tarkastusmatkoillaan rintamille puutteellisuuksia joukkojen majoitustiloissa varsinkin etulinjoissa. Korsut olivat yleensä sitä huonompia, mitä lähempänä etulinjaa ne sijaitivat. Hän ehdotti 2. 7. 43, että Päämajan pioneerosasto saisi tehtäväkseen epäkohdan korjaamisen.⁵ Tästä seurasi aikanaan neuvottelu Päämajan pioneerikomendantin ja linnoitustöiden johtajan kesken.⁶ Edellinen ei kuitenkaan katsonut voivansa ottaa vastuuta töistä, joita tehtiin linnoitusosaston ohjeiden ja piirustusten mukaan eikä hänellä ollut henkilöuntaa ottaakseen hoitoonsa kehittämistyön. Jälkimmäinen ei taas voinut valvoa etulinjan joukkojen töitä. Ylipäällikön käskyn mukaan hänelle kuuluivat vain taemat asemat, näissä kylläkin myös taistelujoukkojen työt. Yhtymien pioneerikomenta-

jat, jotka lähinnä voisivat suorittaa valvontaa, olivat pioneerijohdon alaisia.

Sarlinin muistiossa 15. 9. 1943⁷ todetaan ”luonnolliseksi, että jokainen aselaji ottaa tarvitsemansa kenttävarustustyöt täydellisesti omikseen ja asianomainen päällystö valvoo, että työt suoritetaan oikealla ja tilanteen edellyttämällä tavalla . . . Siinä tapauksessa, että ko. töissä esiintyy sellaisia teknillisiä vaikeuksia, esim. asemien kuivapidossa, määrättyjen rakennusaineiden puute jne., joita jalkaväki ja tykistö ei itse kykene ratkaisemaan, he pyytävät pioneereilta neuvoa.”

Ylipäällikkö antoi pian tämän jälkeen yhtymien komentajille käskyn huolehtia ”kenttävarustustöiden teknillisestä valvonnasta, mikä velvollisuus on kaikkialla katsottava kuuluvaksi komentajille”.⁸ Linnoitustöiden johtajan piti puolestaan toimittaa joukoille piirustuksia ja ohjeita, kuten jo oli tapahtunutkin. Käytännössä jäi riippumaan yhtymien pioneerikomentajien kiinnostuksesta, kuinka paljon he huolehtivat yhtymänsä linnoittamistöistä. Kaikki eivät suinkaan jääneet odottamaan, että muut aselajit ”pyytävät pioneereilta neuvoa”. Jotkut komentajat suorastaan velvoittivat pioneerikomentajansa huolehtimaan myös linnoittamisesta.⁹ Eversti M Oinonen, IV AK:n pioneerikomentaja, kirjoitti 2. 5. 1944 asettuneensa useissa tilaisuuksissa jyrkästi vastustamaan kantaa, etteivät pioneerit saisi olla tekemisissä linnoittamisen kanssa ja muut pioneerikomentajat, ehkä yhtä lukuunottamatta, olivat yhtyneet hänen perusteluihinsa.¹⁰

VT-asemaa rakennettaessa oli tarkoitus, että linnoitusrakennusjoukot tekevät ns. taitotyöt ja taistelujoukot taas taistelu- ja yhteyshaudat sekä avoasemat.¹¹ Kuitenkin Hanell kirjoitti 8. 1. 1944 Kannaksen Ryhmän komentajalle, että ”aseman taisteluarvo on suoritettuun työmäärään nähden vielä liian vähäinen, sillä taistelun suorittamisen kannalta tärkeimmät laitteet, taisteluhaudat niihin liittyvine asepesäkkeineen uupuvat käytännöllisesti katsoen vielä kokonaan”.¹² (Samaa muuten valitettiin myös Aunuksen kannakselta¹³). Hän laski tarvittavan vähintään 50 km taisteluhautaa, mikä osoittaa, että sitä tuolloin tuskin oli paljoakaan. Kuitenkin asemassa oli jatkuvasti ollut työssä Kannaksen Ryhmän reservejä. Jonkinlaisesta selityksestä käynee ryhmän käsky 15. 8. 1943,¹⁴ jonka mukaan jokaiselta mieheltä oli vaadittava työsaavutusta, joka vastasi puolta linnoitusrakennusjoukkojen sekatyömiehen normaaliurakasta. — Nämä työvelvolliset eivät olleet työssä omasta tahdostaan, vain osa oli ammattimiehiä, paljon oli sairaalloisia, majoitus ja varustus olivat puutteelliset, pätevästä työnjohdosta oli puutetta, kirjoitti Hanell puolustusministerille 23. 2. 1944.¹⁵ Taistelujoukoissa miesten ikä oli alhaisempi ja ruumiillinen kunto varmasti parempi. Työsaavutukset vain olivat pienemmät, tilastojen mukaan esimerkiksi näiltä meni taisteluhaudan metriä kohden 10 miespäivää, kun linnoitusrakennusjoukoilla vastaava luku oli 4½. — Mutta saattoipa tavata varhain aamupäivällä osaston palaamassa työmaaltaan. ”Urakka tuli täyteen”, ehkäpä tunnissa tai parissa.

Asemasotavaiheen aikana joukoissa harrastettiin mielialan ylläpitämiseksi monenlaista viihdytystoimintaa, mm. erilaista askartelua, ”puhdetöitä”. Näihin käytetyistä työmääristä ei ole olemassa minkäänlaista tilastoa, mutta jos edes osa olisi käytetty linnoittamiseen, olisi ilmeisesti saatu paljonkin aikaan.

Monet yhtymät ja joukot olivat koko asemasotavaiheen tai ainakin suuren osan siitä samoissa asemissa, jotka näin kävivät liiankin tutuiksi eikä niitä viitsitty kunnostaa riittävän tehokkaasti. Yleinen huomio oli, että joukko uuteen asemaan tullessaan ensi töikseen ”pani sen kuntoon”, laittoi mieleisekseen. Tämän vuoksi esimerkiksi saksalaiset suorittivat varsin tiheään joukkojen siirtoja asemasta toiseen. Ehkä meilläkin olisi ollut syytä panna toimeen enemmän joukkojen vaihtoja.

Eversti V Tervasmäki kirjoittaa, että kenraalit Heinrichs ja Oesch osoittivat, että ”eräs tärkeimmistä syistä nopeaan vetäytymiseen olivat puutteellisuudet Karjalan kannaksen linnoittamisessa”, mikä varmasti koskee sekä etulinjaa että VT-asemaa. Nämä molemmat sekä lisäksi eversti A Paasonen ”päätyvät siihen, että supistamalla linnoittamistöitä Itä-Karjalassa, olisi ollut mahdollista tehostaa niitä varallisimmassa suunnassa Karjalan kannaksella”.¹⁶ Epäilemättä, mutta mitalilla oli toinenkin puoli.

Hanellin 25. 7. 1944 laatima arvio linnoitusosaston työvoiman jakautumisesta on seuraava.¹⁷

Vuosi	Linnoitustöissä	Muissa töissä
1942	18 %	82 %
1943	67 %	33 %
1944	73 %	27 %

Viimeisen rivin luvut tarkoittavat tilannetta ennen suurhyökkäyksen alkamista, myöhemmin valtaosa oli linnoitustöissä. Sodan liikuntavaiheen päätyttyä linnoitusrakennusjoukot olivat kaikki tie-, majoitus- yms. töissä. Kun Karjalan kannaksella linnoittaminen alkoi, saatiin tähän vain 5 pataljoonaa. Näistäkin tempaistiin operatiivisen johdon käskystä 3 erikoistunutta pataljoonaa vastoin linnoitustöiden johtajan mielipidettä tietoihin Maaselän kannakselle.¹⁸ Kesäksi 1943 Hanell pyrki saamaan irti mahdollisimman paljon joukkoja linnoittamistöihin. Hänen ehdotuksestaan, 21 pataljoonasta, operatiivinen johto karsi 2 pataljoonaa Pajan — Kallion kenttäratatoihin!¹⁹ Todettakoon, että operatiivinen johto määräsi myös linnoitusrakennusjoukkojen sijoitukset samoin kuin kaikkien muidenkin.

Erityisesti vuosina 1942 ja 1943 oli hyvin suuri puute työvoimasta. Osaltaan pulaa omilla rintamillamme pahensi sekin, että Pohjois-Suomessa oli saksalaisten käytössä useita pataljoonia.

Hanell esitti ylipäällikölle 28. 1. 1942²⁰ itäkarjalaisen väestön, keskitysleireillä olevien venäläisten sekä sotavankien käyttämistä työvoimana. Vuoden 1943 tilastojen mukaan oli itäkarjalaisten ja vierasheimosten määrä noin 4 500. Sotavankeja oli noin 7 000, mutta näiden käytöstä luovuttiin pian heidän kovin heikon työkuuntonsa vuoksi. Kotimaisesta työvoimasta sen sijaan oli rikosvankien, II ja III luokan työpalveluvelvollisten ja hermotoipilaitten eli ”tärähtäneitten” käytöstä positiiviset kokemukset. Vankien määrä vaihteli 1 600 ja 2 600 välillä, työpalveluvelvollisia oli vähän alle 2 000 ja tärähtäneitä 1 000—2 000. Tilasto 31. 1. 1943 kertoo, että reserviläisiä, työsopimussuhteisia ja työvelvollisia oli vain 50,8 % kaikesta linnoitusosaston työvoimasta;²¹ ”toissijaista” oli siis melkein puolet.

Vieläpä naisiakin otettiin Kannakselle linnoitustöihin vuonna 1942 noin komppanian verran tekemään vitsasmattoja.²² Tämä työosasto tosin lakkautettiin pian, kun sen tuotteita käyttäneet pataljoonat siirrettiin tietöihin Maaselän kannakselle.

Erittäin vaikeasta työvoimatilanteesta huolimatta saatettiin kotiseudulla työvoimaa käyttää toisarvoisiinkin töihin, mistä Hanell esitti 18. 6. 1943 kulkulaitosten ja yleisten töiden ministerille useita esimerkkejä. Hän oli mm. nähnyt Miinolanjoella rakennettavan maantiesiltaa graniittipilareineen, vaikka paikalla oleva sotasilta kestäisi vielä vuosikautia.²³

Tarkoituksenmukaista linnoittamista ja oikean painopisteen muodostamista vaikeutti sekin, että liikuntavaiheen päättyessä linnoitusrakennusjoukot olivat alistetut yhtymille. Linnoitustöiden johtajalla oli joukkoihinsa vain asete, mutta hän ei voinut vaikuttaa siihen, mitä töitä joukoilla teetettiin.²⁴ Hän kirjoittikin 2. 4. 42 havainneensa, että ”edelleenkin suoritetaan tai suunnitellaan laajoja rakennustöitä, joita ei voida katsoa aivan välttämättömiksi”. Linnoitusosaston päällikkö puolestaan kirjoitti, että oli annettu linnoitusrakennusjoukoille tehtäviä, jotka varmaankin olisivat jääneet tekemättä, jos niistä olisi tehty kustannuslaskelmat. Oli myös suoritettu tarpeettomia joukkojen siirtoja, mikä oli aiheuttanut sekä kustannuksia että työajan hukkaa.²⁵ Hanell ehdottikin nyt palaamista välirauhan aikaiseen töiden tilausjärjestelmään, koska enää ei ollut välttämätöntä, että linnoitusrakennusjoukot olisivat alistetut taistelujoukoille. Hän teki asiasta ehdotuksen 11. 12. 1942 ja 29. 3. 1943 ylipäällikkö ratkaisi asian hänen ehdottamallaan tavalla, hankittuaan siitä ensin rintamavastuussa olevien yhtymien lausunnot.²⁶

Vaikeuksista huolimatta VT-aseman taisteluvalmius kehittyi niin, että alkuvuodesta 1944 Päämajassa ainakin päämajoitusestamin ja operatiivisen osaston mielestä se olisi pian vahvempi kuin etulinja ja saattaisi olla aiheellista määrätä se pääasemaksi, jolloin etulinja jäisi viivytyksasemaksi. Ylipäällikkö kyselikin tarkastusmatkoillaan rintamakomentajien mieltä asiasta aina rykmentin ja pataljoonan komentajia myöten. Kaikki pitivät kuitenkin etulinjaa parempana ja halusivat taistella vanhoissa tutuissa paikoissa. Näin ollen ylipäällikkökin piti kiinni siitä, että etulinja pidettiin pääpuolustuslinjana.²⁷

Puolustusasemassa alkavan taistelun luonne askarrutti tietenkin myös rintamakomentajia. 15. Divisioonan komentaja, kenraalimajuri N Hersalo laati 2. 2. 1944 asiasta muistion joukoilleen. Nykyinen asema oli edullinen ja lyhin mahdollinen, se oli myös ”tehokkaasti kenttävarustettu”, mutta ei kuitenkaan tarpeeksi vahvasti ryhmityksen ja syvyyden puolesta. Niinpä tulisikin pääpuolustuslinja miehittää vähäisellä elävällä voimalla ja tämän pääosa olisi sijoitettava taemmaksi, vihollisen tehokkaimman tulivalmistelun ulkopuolelle. Näin myös etulinjan heikkojen korsujen asukasmäärä pienenisi ja samalla tappiomahdollisuudet vähenisivät. Taemmaksi siirrettäville reserveille oli linnoitettava uudet taisteluasemat, mutta ne varautuisivat myös nopeisiin vastahyökkäyksiin.²⁸ — Samantapaista ajattelua edustaa Aunuksen Ryhmän komentajan kirjelmä 1. 4. 1944 armeijakuntien komentajille. Hän esitti harkittavaksi, ”olisiko syytä vähentää etummaisten asemiemme miehitystä ja muodostaa enemmän

eri johtoportaille . . . paikallisia reservejä”.²⁹ Aunuksessahan tilanne johti siihen, että etulinjaa harvennettiin vahvastikin, kun sieltä useita yhtymiä vedettiin Karjalan kannakselle, missä sen sijaan vihollisen suurhyökkäys kohtasi vahvasti miehitetyn, mutta monin paikoin heikosti linnoitetun etulinjan tunnetuin seurauksin.

4.44 Kesän 1944 sotatoimet ja linnoittaminen

Ei voida määritellä, mikä osuus pääaseman linnoittamisasteella oli puolustuksen murtumiseen 10. Divisioonan lohkona vihollisen suurhyökkäyksen alettua Kannaksella 9. 6. 1944. Todettakoon kuitenkin, että Nihtilän tarkastuskertomuksen mukaan tämän lohkon linnoittaminen jätti toivomisen varaa.¹ Lisäksi divisioona oli juuri äsken ottanut vastaan asemat, joten se oli tuskin ehtinyt niihin tutustua, saati sitten suuremmin niitä parantaa.² On myös teknillisesti mahdotonta rakentaa kenttälinnoitettua puolustusasemaa, joka ei olisi murrettavissa sellaisella tykistömäärällä, jonka vihollinen tuolloin keskitti murtokohtaan.

Suurempi yllätys kuin etulinjan kohdalta oli kuitenkin VT-aseman odottamaton murtuminen. Tapahtumien nopeutta kuvaavat seuraavat aikamäärät. Hyökkäys alkoi 9. 6., IV AK oli VT-asemassa 12. 6. ja III AK 15. 6. Vihollinen murtautui asemaan Kuuterselässä 14. 6. IV AK yritti 15. 6. asettua puolustukseen täysin linnoittamattomalle linjalle Suomenlahti — Vammeljärvi — Suulajärvi, kuitenkin onnistumatta. Käsky vetäytyä viivytystaistelua käyden VKT-asemaan annettiin 17. 6. ja taistelut VKT-asemassa alkoivat 20. 6.³

Suurhyökkäyksen alkaessa Kannaksella oli etulinjassa 3 divisioonaa ja 1 prikaati. Ylipäällikön reservinä oli VT-asemassa 2 divisioonaa ja taempaan panssaridivisioona ja ratsuväkiprikaati. Tässä yhteydessä ei ole tarpeen pohtia, miksi täällä, kiistämättömällä painopistesuunnalla ei vielä ollut enempää joukkoja, riittänee viittaus Mannerheimin muistelmiin. ”Itä-Karjalan joukkojen heikentäminen olisi kuitenkin merkinnyt luopumista koko tästä alueesta, jonka strateginen merkitys oli suuri ja jonka luovuttaminen oli sisällytetty laskelmiimme yhtenä rauhan lunnana. Näiden laskelmien perustana oli sinänsä ymmärrettävä toive, että Kannaksen linnoituslaitteet olisivat riittävän voimakas vastapaino siellä olevan elävän voiman niukkuudelle.”⁴

Hanell, joka syvästi tunsi vastuunsa asemien linnoittamisesta, keräsi kokemuksia VT-asemasta ja siinä käydyistä taisteluista. Hän kirjoitti Oeschille 8. 9. 1944 seuraavaa.⁵ Miehitysjoukot saapuivat paikalle ”vajaavahvuksina ja väsyneinä; Kotselän lohkolla alkoi vihollisen hyökkäys välittömästi sen jälkeen kun asema oli miehitetty. Mitään edellytyksiä ei mielestäni ole voinut olla olemassa, että joukot näissä olosuhteissa olisivat pystyneet VT-linjalla murtamaan vihollisen suurhyökkäyksen”. Lohkon suunnittelu-upseeri oli saanut illalla 11. 6. käskyn lähteä opastamaan Kotselkään saapuvia miehitysjoukkoja. Vihollinen tulitti aluetta jo tuolloin tykistöllään, mutta noin 3 km:n lohko oli vielä kokonaan miehittämättä. ”Komppania saapui Kotselkään vasta puoliyön jälkeen. Miehistö näytti marssin jälkeen olevan hyvin väyöksissä . . . Kotse-

län lohko oli suunniteltu noin kahta komppaniaa varten (n. 3 km) ja oli siellä valmiina 52 kestolaitetta. Kun lohko miehitetiin vajaalla komppanialla, jäi näistä suurin osa käyttämättä . . . Aivan ensiarvoisen tärkeätä olisi ollut pitempiaikainen perehtyminen lohkojen eri laitteisiin, sillä jo yksistään tulikorsujen keskinäinen yhteistoiminta ja toistensa tukeminen on mielestäni linnoitetun puolustusaseman kestävyuden perusta.” Näin kirjoitti mainittu suunnittelu-upseeri, kapteeni J Taponen.

Kenraaliluutnantti O Ylirisku kertoi puolestaan, että hän oli 10. 6. saanut käskyn miehittää komppanioineen tietyn lohkon VT-asemaa Ahijärvellä. Siellä ei kuitenkaan ollut minkäänlaista opastusta, joten hän aluksi asettui puolustukseen noin kilometrin verran aseman taakse. Vasta maastotiedustelun jälkeen löytyi varsinainen linnoitettu asema. Täällä olivat korsujen ovet lukossa ja asetet ulkopuolella laatikoissa ja varastorasvassa. Pian tämän jälkeen komppania siirrettiin Kotselkään, jossa oli opastajat. He avasivat korsujen lukot ja selostivat laitteet.⁶

Tosin jo toukokuun alussa Kannaksen kummallekin armeijakunnalle oli annettu linnoituspataljoona eräänlaiseksi ”talonmiesjoukoksi”, jonka tehtävänä oli hoitaa laitteita ja opastaa joukkoja niiden käytössä sekä tarpeen tullen miehittää asekorset vastaanottoasemaksi edessä olevien joukkojen vetäytyessä. Järjestelmä ei kuitenkaan ollut vielä aivan toimintakunnossa, kuten edellä selostettu esimerkkikin osoittaa.⁷

Se mitä oli rakennettu, oli teknillisesti tarkoituksenmukaista. Asema ei kuitenkaan ollut vielä valmis, taisteluhautoja ja vieläpä raivauksiakin puuttui ja näitä töitä yrittivät joukot viime hetkessä tehdä. Kiviesteen rakentamista varten oli rakennettu kapearaiteinen rautatie Raivolasta Kivennavalle. Tämän penger tarjosi Kotselän — Kuuterselän loholla suojaa viholliselle rynnäkköetäisyydellä, koska rata oli teknillisistä syistä sijoitettu aivan aseman eteen.⁸

Virallinen sotahistoria kuvaa linnoittamistilannetta Sahakylän alueella seuraavasti: ”Taisteluhautojakin oli siellä vain sen verran mitä joukot olivat parin vuorokauden kuluessa itse kaivaneet ja ampuma-alaa ei tätä ennen ollut avattu asemien edessä olevaan ryteikköön.”⁹ Täällä oli kahdella pataljoonalla kummallakin 5—6 km:n lohko puolustettavanaan. Samanlainen oli tilanne myös Kuuterselässä.¹⁰

Vaikka oltiinkin hyvin selvillä aseman syvyyden tarpeellisuudesta, ”oli työvoima hyvin vähäinen ja pyrkimys aikaansaada vahva etulinja oli yleensä vallalla”, kirjoitti Hanell taistelukokemuksista.

Suurhyökkäykseen varauduttaessa oli ollut tarkoitus siirtää linnoitusrakennusjoukot VKT-asemaan, kun taistelut alkaisivat VT-asemassa, jonne piti jättää vain pienehköt korjausosastot.¹¹ Kun asema murtui odotettua nopeammin, yritettiin linnoitusrakennusjoukkoja sijoittaa rakentamaan viivytykslinjoja Vammeljärven — Suulajärven tasalle, mutta tästäkin oli luovuttava ja rakentajat ohjattiin kaikki VKT-asemaan. Täältäkin heidät oli pian siirrettävä pois taistelujoukkojen tieltä ja nyt tuli välirauhan aikainen puolustusasema taas ajankohtaiseksi.¹²

Juuri VT-linjan kokemukset ovat vaikuttaneet sodan jälkeen ilmestyneissä linnoittamisohjesäännöissä esitettyyn ”asteittaisen valmiuden periaatteeseen”¹³. ”Puolustusaseman, taemmankin, eri kaistojen ja osien taistelukelpoisuutta kehitetään oike-

assa suhteessa niiden operatiiviseen ja taktilliseen tärkeyteen. Linnoittamista suoritetaan samanaikaisesti koko puolustusasemassa, vieläpä selustassakin.” Pyrkimyksenä on kehittää aseman taisteluvälmiutta siten, että se joka hetki tarjoaa puolustavalle joukolle mahdollisimman hyvät taistelumahdollisuudet, jotka siis kehittyvät rinnan teknillisen valmiuden kanssa. Ilmeisestikin tässä suhteessa annettiin VT-asemaa rakennettaessa usein teknillisille seikoille etusija pyrittäessä vähällä työvoimalla saamaan mahdollisimman paljon valmista. Kokenut rakentaja, insinööri majuri M Suurpää päätti sotapäiväkirjansa seuraaviin lauseisiin: “. . . ei liikaa huomiota taloudellisuuteen taktillisten seikkojen kustannuksella . . . Puolustusaseman kehityttävä homogeneisesti.”¹⁴

Joukkojen asettuessa puolustukseen VKT-linjalle ”asemat olivat vielä alkuasteella, kun ne joutuivat tukemaan Kannaksen joukkojen sotatoimia. Taisteluhautoja kaitvettiin, mutta tehtävän suoritus oli hidasta kalliiosessa ja rapakiviperäisessä maastossa”, näin sodan historia.¹⁵ Ylipäällikkö totesi saman asian vedotessaan joukkoihinsa mm. seuraavasti: “. . . luotan siihen, että suomalainen sotilas tarpeen vaatiessa osaa käyttää hyväkseen maastoaan ja sisuaan horjumattoman puolustuksen aikaansaamiseksi. Hukkaamatta hetkeäkään on erikoinen huomio kiinnitettävä puolustusasemien rakentamiseen . . .”¹⁶

Puolustus saatiinkin täällä pitämään ja alkuperäiseen VKT-linjaan tuli vain vähäiset painumat Viipurin ja Vuosalmen suunnilla. Kenraali Oesch toteaa, että ”linnoittamattoman ja taipuneenkin VKT-aseman pitkä vastarintakyky perustui lähinnä puolustusmaaston tarjoamiin etuihin sekä puolustusjoukkojen, erityisesti muualta siirrettyjen reservien riittävään määrään”.¹⁷ — Vihollinen pysäytettiin nytkin samalle tasalle kuin Talvisodassa. Tämä linja oli esiintynyt myös Enckellin suunnitelmissa ja Airo oli ajatellut sitä 1930-luvun alussa.¹⁸

VKT-aseman taakse ryhdyttiin pian rakentamaan asemia ja Kannaksen joukkojen komentaja antoi 5. 7. ja 24. 7. käskyt yhtenäisten taempien asemien aikaansaamisesta.¹⁹ Lähin tuli kymmenkunnan ja toinen noin parin—kolmenkymmenen kilometrin päähän etulinjasta. Myös lähisyvyttä pyrittiin aikaansaamaan ja 2—3 km:n päähän etulinjasta rakennettiin yhtenäistä tukilinjaa ainakin uhanalaisimpiin kohtiin.²⁰ Puhdetöitä ei nyt keritty tekemään ja sodan historia toteaa, että ”ankarien taistelujen rasakat kokemukset olivat opettaneet suomalaisetkin sotilaat kaivautumiseen. Hehän olivat useimmiten olleet tähän työhön varsin haluttomia”.²¹ Kuitenkin oli vihollisesta todettu jo liikuntavaiheen aikana, että ”kun se saa tunnin aikaa, se on jo kaulaansa myöten maassa eikä sitä saa sieltä ulos kuin korkkiruuvilla”.²²

Sekä Syväriltä että Maaselän kannakselta vähennettiin voimia niin runsaasti, että jäljelle jääneillä yhtymillä ei ollut mitään edellytyksiä käyttäen hyödykseen taaempia asemia, joten niihin uhrattu työ oli tavallaan hukkaan heitettyä. Ylipäällikön suunnitelma Itä-Karjalasta ”rauhan lunnaina” ei siis toteutunut.²³ Kun Syvärillä oli ollut 5 divisioonaa ja 2 prikaatia, jäi sinne nyt vain 3 divisioonaa ja 1 prikaati, jotka saivat viivytystehtävän. Mannerheim toteaa kuitenkin muistelmissaan, että ”Itä-Karjalassa oli rakennettu joukko taempia asemia, jotka nyt tulivat olemaan hyvään tarpee-

seen". Ilmeisesti ne ainakin jossain määrin helpottivat joukkojen järjestelyjä ja viivytykseen siirtymistä, vaikka esimerkiksi PSS-asema ei kestänyt kuin päivän. U-asemaan tukeutunut puolustus sensijaan piti aina sodan päättymiseen asti ja oma osuutensa tähän varmastikin oli suoritetulla linnoittamisella, niin keskeneräiseksi kuin se jäikin. Linnoittamista oli asemaan tulleitten joukkojen kuitenkin koko ajan jatkettava. Taemmaksi asemaksi rakennettiin Jänisjokilinjaa, jonne sijoitettiin käytettävissä olevat linnoitusrakennusjoukot.²⁴

4.45 Salpalinja

Taistelujen siirtyminen VKT-linjalle nosti välirauhan aikaisen puolustusaseman uudelleen arvoonsa. Tosin Päämaja oli alkuvuodesta 1944 antanut kenraali W Hägglundin tehtäväksi aseman tarkastamisen sen taisteluarvoa silmälläpitäen,¹ mutta mitään suunnitelmia sen kunnostamiseksi ei ollut tehty, ei myöskään linnoitusrakennusjoukkojen siirtämiseksi sinne. Kun nämä kesäkuun puolivälissä oli vedettävä pois VKT-asemasta, ne suunnattiin suoraan tähän asemaan ja ryhmitettiin niin, että työvoiman painopiste tuli Suomenlahden — Saimaan välille.² Pohjoisessa työt ulotettiin Joensuun tasalle, mutta Rukajärven suunnalla joukot säilyttivät asemansa, joten täällä ei välirauhan aikaisia puolustusasemia ryhdytty kunnostamaan. Kenraali Oeschin ehdotuksesta ylipääällikkö vahvisti 10. 7. 1944 puolustusaseman viralliseksi nimeksi "Suomen Salpa", josta käytännössä syntyi Salpalinja tai Salpa-asema.³

Salpa-asemaan keskitettiin nyt kaikki mahdollinen työvoima. Mm. koulutuskeskuksissa olevista nostomiehistä, jotka eivät vielä olleet saaneet riittävää koulutusta kelvataksena rintamalle, muodostettiin linnoitustöiden johtajan ehdotuksesta 20 työkomppaniaa.⁴ Pienehkö osa työvoimasta sijoitettiin U-aseman taakse Jänisjokilinjalle ja II AK:n taemman aseman rakentamiseen. Myös Kannaksen armeijakunnille alistettiin kesän aikana yksi linnoitusrakennuspataljoona kullekin näiden taempien asemien linnoittamiseen.⁵

Työn painopiste oli nyt jalkaväen taisteluasemien tekemisessä sekä syvyyden lisäämisessä.⁶ Olihan kenraali Hägglundkin todennut, että "suurin heikkous varustuslinjoissa on . . . taisteluhautojen puute . . . suurinpiirtein arvosteltuna ne puuttuivat".⁷ Kesän taisteluiden kokemuksista johtuen kehitettiin myös aseman panssarintejärjestelmää, erityisesti pyrittiin saamaan siihen syvyyttä.

Salpalinjan eteläpää oli viistosti Suomenlahden rantaan nähden, johtuen Moskovan rauhan rajasta. Kesäkuun lopussa Päämaja määräsi aseman siirrettäväksi eteenpäin Virolahden tasalle, jolloin se lyheni merkittävästi ja säästi siten joukkoja noin divisioonan verran.⁸ Tässäkin tuli vastaan työvoiman vähyys. Hanellin mielestä ei varsinaisen pääasema vielä ollut siinä kunnossa, että sieltä olisi liiennyt työvoimaa, mutta oikaisua oli kuitenkin ryhdyttävä rakentamaan.⁹ Pari viikkoa myöhemmin käskettiin sitä vielä jatkaa aseman keskivaiheilla, Hostikan kohdalla, vaikka linnoittajien mielestä tähänkään työhön ei olisi riittänyt työvoimaa. Tätä oikaisua ei kuitenkaan saatu alkua pitemmälle.¹⁰

Kun heinäkuun loppupuolella taistelut Kannaksella hiljenivät ja Salpa-asemalla jo oli melkoinen taisteluvalmius, Päämaja teki päätöksen uuden aseman rakentamisesta Kannaksen taemman aseman ja Salpalinjan välille. Mikäli Kannakselta olisi jouduttu perääntymään, olisi ollut edullista, että ennen Salpalinjaa olisi vielä ollut yksi asema, johon olisi voitu tukeutua, olihan etäisyys noin 50 km. Väliasema määrättiin Vilajoen — Saimaan tasalle ja saikin nimekseen VS-asema.¹¹ Se ehdittiin tiedustella ja rakentajia oltiin siirtämässä alueelle, kun aselepo keskeytti siirrot.

Aselepo 4. 9. 1944 ei suinkaan lopettanut linnoittamista, ei edes välirauha. Tosin Päämaja heti aselevon jälkeen antoi käskyn linnoittamistöiden lopettamisesta Moskovan rauhan rajan itäpuolella ja linnoitusrakennusjoukot siirrettiin Salpalinjalle.¹² 6. 9. Päämaja antoi käskyn puolustuksesta ja linnoittamisesta Suomenlahden — Saimaan välillä. Salpalinja määrättiin pääpuolustuslinjaksi ja sen eteen rajan läheisyyteen oli suunniteltava etuasema. Saimaasta eteenpäin pääpuolustuslinja tuli Ruokolahden — Särkilahden tasalle ja edelleen järvaluetta pitkin Pieliseen. Tästä pohjoiseen Salpalinja määrättiin jatkumaan Kuhmoon saakka eli saksalaisten ja suomalaisten joukkojen välirajalle asti.¹³

”Neuvottelujen Moskovassa pitkittyessä on otettava huomioon sekin mahdollisuus, ettei Neuvostoliitolla olisi lainkaan lopullisena tarkoituksena rauhan solmiminen, vaan ainoastaan rauhan toiveita kiihottamalla demoralisoida joukkomme ja siten sopivan hetken tullen jatkaa hyökkäystänsä samaan tapaan kuin se on Romaniassa tehnyt”, sanottiin Päämajan käskyssä 10. 9. 1944. Tämän vuoksi oli taisteluvalmiutta kaikin keinoin ylläpidettävä ja asemien kuntoa parannettava linnoittamalla.¹⁴

5. RANNIKON LINNOITTAMINEN

Tässä tutkielmassa on käsitelty vain maarintamaa. Tämä johtuu toisaalta siitä, että meririntaman linnoittamisen tarpeesta ei ole ollut erimielisyyksiä; sitä on pyritty tekemään niin tehokkaasti ja siinä laajuudessa kuin resurssit ovat sallineet. Näin siitäkin huolimatta, että eräät ulkomailta kutsutut asiantuntijat olisivat olleet valmiit tinkimään linnoittamisesta ja perustaneet rannikon puolustuksen ensisijaisesti laivaston varaan.¹ Toisaalta eivät meririntamat joutuneet niin paljon kuin maarintamat vihollisen toiminnan kohteeksi, joten ei myöskään kokemuksia sotatoimien ja linnoittamisen keskinäisestä vaikutuksesta ole voitu saada siinä määrin kuin maarintamilta.

Ahvenanmaan kysymys on kuitenkin poikkeuksellinen. Saarialue oli ollut demilitarisoitu Pariisin rauhasta 1858 alkaen, mutta Venäjä oli kuitenkin ryhtynyt linnoittamaan sitä 1. maailmansodan aikana. Vapaussodan aikana 1918 Ruotsi yritti anastaa alueen itselleen, siinä kuitenkin onnistumatta. Se jatkoi yritystään Kansainliiton foorumilla, mutta tämä ratkaisi riidan Suomen hyväksi. Geneven sopimuksen (1921) mukaan alue demilitarisoitiin eikä sitä tietenkään saanut linnoittaa, vaikka sopimus velvoitti Suomen ryhtymään ”tarpeellisiin toimenpiteisiin hyökkääjän pysäyttämiseksi tai torjumiseksi”.²

Ennen Geneven sopimusta Suomen hallitus piti tilannetta niin kriittisenä, että puolustusvoimille annettiin jopa tulenavauskäskeykin ruotsalaisten mahdollisen mähinnousun varalta Ahvenanmaalle ja ylläpidettiin keskityssuunnitelmaa myös sitä silmälläpitäen, että he yrittäisivät hyökätä mantereellekin.³

1930-luvulla mielialat kuitenkin rauhoittuivat ja molemmissa maissa heräsi ajatus saarten yhteisestä linnoittamisesta ja puolustamisesta. Erityisesti Mannerheim työskenteli aktiivisesti ajatuksen hyväksi ja molempien maiden yleisesikunnat neuvottelivat käytännöllisistä järjestelyistä.⁴ Vuoden 1939 alussa päästiin jo hallitustason neuvotteluihin ja ns. Tukholman suunnitelmassa saavutettiin yhteisymmärrys saarten puolustuksen järjestelyistä.⁵ Huhtikuussa molempien maiden yleisesikunnat allekirjoittivat ”Suunnitelman Suomen ja Ruotsin sotilaallisten toimintojen koordinoimisesta neutralisoidun Ahvenanmaan alueen turvaamiseksi ja Pohjanlahden sulkemiseksi Itämeren alueella välittömästi uhkaavan sodanvaaran varalta”.⁶ On pantava merkille, että tilanteenarvostelussa otettiin huomioon uhka sekä Saksan että Neuvostoliiton taholta.⁷

Suomessa varauduttiin ryhtymään saarten linnoittamiseen, mutta pian kävi selville, että Neuvostoliitto vastusti suunnitelmaa Geneven sopimuksen tarkistamiseksi siten, että linnoittaminen kävisi mahdolliseksi. Tällöin Ruotsi luopui suunnitelmasta ja niinpä Talvisodan syttyessä saarten puolustaminen jäi yksinomaan Suomen osalle.⁸ Heti sodan alkaessa saarille lähetettiinkin Osasto Hanell, johon kuului jalkaväkirykmentti, polkupyöräpataljoona, kenttä- ja rannikkotykistöä sekä huoltomuodostelmia. Ennen sotaa oli Yleisesikunta ollut huolissaan siitä, kuka voittaisi ”kilpajuoksun Ahvenanmaalle”, mutta nyt tilanne kehittyi siten, että — lähinnä vuodenajasta johtuen — uhka saaria kohtaan oli pian vähentynyt niin, että pääosa joukoista voitiin poistaa. Saarten puolustus jäi merivoimille ja nämä ryhtyivät heti linnoittamaan niitä.⁹

Moskovan rauhaan ei sisällynyt määräystä saarten demilitarisoinnista, mutta kesällä 1940 Neuvostoliitto ryhtyi sitä vaatimaan ja Suomen oli niissä oloissa suostuttava rakennettujen linnoitusten hävittämiseen.¹⁰

Jatkosodan aikana Ahvenanmaalle taasen sijoitettiin rannikkotykistöä ja patteriasemat linnoitettiin.¹¹ Joitakin ilmapommituksia lukuunottamatta varsinaisia sotatoimia ei saariryhmän alueella suoritettu ja uuden rauhan myötä oli taas linnoituksetkin hävitettävä ja niin palattiin Geneven sopimuksen edellyttämään tilanteeseen.¹²

6. LOPUKSI

Eversti Tervasmäki on tutkielmassaan ”Miten linnoitusrakennusjoukkojen ryhmittys ja käyttö vastasi jatkosodan aikana sotilaallisia toiminta-ajatuksia ja -suunnitelmia” päätenyt siihen, että ”ei voida väittää, että linnoitusrakennuspataljoonien runsaampi keskittäminen Karjalan kannakselle olisi varmistanut torjuntavoiton jo VT-asemassa”. Ilmeisesti näin onkin. Samalla hän kuitenkin toteaa, että ”niitä taisteluja, joita käytiin vihollista VKT-asemassa torjuttaessa, olisi voitu runsaammilla linnoitustöillä helpottaa”.¹ Tämähän on defensiivisen linnoittamisen perustarkoitus. Tätä

korostaa myös Talvisodan aikainen havainto, että Mannerheimlinjasta vetäydyttyä tappiot kasvoivat kiihtyvää vauhtia.

Heinrichsin mukaan Mannerheim ”pysyi yhäti aikaisemmassa käsityksessään linnoitusten ratkaisevasta merkityksestä”. Omasta puolestaan hän sanoo, että ennen sotaa rakennetut linnoitukset olivat puutteistaankin huolimatta ”meille hyödyksi”. Heinrichs tulkitsee myös yleisen käsityksen kirjoittaessaan, että ylipäällikön mielipiteeseen ”lienee vahvimmin vaikuttanut rintamaupseerien, ’rintamakarhujen’ ymmärrettävä vaatimus; jokainen pyrki oman kaistansa vahvaan ja läpikotaiseen rakentamiseen”.² Talvisodan jälkeisen tilanteen huomioon ottaen ei välirauhan aikainen linnoittaminen voinut olla muuta kuin defensiivistä ja puolustuksellinen asenteemmehan säilyi siihen asti kunnes valtakunnan todettiin joutuneen uudestaan sotaan. Tilanteen nyt olennaisesti muututtua tuli linnoittamiseen offensiivinenkin vaihe. Eteläisen siiven linnoitettu asema osaltaan tuki hyökkäystä pohjoisempana.

Linnoittamisen merkityksestä offensiivin tukemisessa on aikakaudelta useitakin esimerkkejä. Ensimmäinen löytyy jo Rappen suunnitelmasta. Pääasema lähellä rajaa oli tarkoitettu nimenomaan hyökkäyksen lähtöasemaksi. Tosin suunnitelmaan sisältyi kaiken varalta puhtaasti defensiivinen asema Kannaksen järvinlinjalla. Erityisesti jääkärit arvostelivat Enckellin linjaa siitä, että se muka synnytti passiivisuutta. Tähän Enckell vastasi, että linnoittaminen sinänsä ei sitä aiheuta, jos aktiivisuudelle muuten on edellytykset olemassa. Ylipäällikkö ratkaisee vallitsevan tilanteen pohjalta, miten hän käy taistelua. Kun sitten VK 27 tehtiin jääkäreiden johdolla, sisältyi siihenkin defensiivinen momentti, linnoittamisen piti tukea puolustuksessa olevaa osaa kenttäarmeijasta. 1930-luvun suunnitelmien offensiivinenkin variantti edellytti myös tiettyä passiivista linnoittamista.

Jatkosodan aikainen linnoittaminen oli perusajatukseltaan puhtaasti defensiivistä, mutta mielenkiintoinen on Oeschin ehdotus Talvisodan T-linjan linnoittamisesta. ”Tämän linjan olemassaolo takaisi sen, että komentajat uskaltaisivat turvallisuutta tuntien edullisissa olosuhteissa toimia aktiivisestikin eikä lopullisen läpimurron uhka puolustautuessaan olisi ainaisena painostavana peikkona”.

Konkreettisen esimerkin linnoittamisen antamasta väärästä turvallisuuden tunteesta antaa etulinja nimenomaan Kannaksella 1944. Aseman kestävyyyteen luottaen haluttiin pitää siitä kiinni. Ei osattu varautua hyökkäyksen voimaan. Jälkiviisautena voitaisiin tehdä seuraava ajatuskoe. Olisiko Kannaksen puolustus pitänyt,

- jos etulinjan linnoittamisessa olisi tehty kaikki voitava,
- jos VT-linja olisi ollut valmiiksi rakennettu tai jos edes ”asteittaisen valmiuden periaatetta” olisi paremmin toteutettu ja
- jos joukot olisi ryhmitetty asemaan Hersalon ehdottamalla tavalla.

Tästä ajatuskokeesta olen tarkoituksellisesti jättänyt pois sen, että Kannaksella olisi ollut hyökkäyksen alkaessa edes sen verran joukkoja kuin VT-linjan tarkoituksen mukainen miehittäminen olisi vaatinut.

LÄHDEVIITTEET

1. JOHDANTO

- 1) Mannerheim, G: Muistelmat, II osa (M II), Helsinki 1952, s. 7

2. ENSIMMÄINEN VUOSIKYMMEN

2.1 V a p a u s s o t a

- 1) Jägerskiöld, Stig: Mannerheim 1918 (J: M 1918), Helsinki 1967, sivut 200 ja 299
- 2) Heinrichs, E: Mannerheim Suomen kohtaloissa, I osa (H I), Keuruu 1957, s. 222
- 3) Evi A Rappen raportti, SArk Os Ia/YE 1918, Kansio 22
- 4) H I, sivut 237, 253, 255; J: M 1918, sivut 282, 302, 319

2.2 S a k s a l a i s k a u s i

- 1) H I, sivut 259—261
- 2) Saksalaisten puolustus suunnitelma Karjalan kannaksella 1918, SArk Os Ia/YE 1918, K 22
- 3) YE:n kirj 452/22. 7. 18, SArk Os Ia/YE 1918, K 22 Vrt. Talvisodan historia, 1. osa (TH 1), Sotatieteen Laitos, Porvoo 1977, s. 18
- 4) H I, s. 260
- 5) TH 1, s. 41; Jägerskiöld: Mannerheim rauhan vuosina 1930—1939 (J:M 1920—1939), Keuruu 1973, s. 370
- 6) YE:n kirj 476/Ia/1. 6. 20, SArk T 2855/8
- 7) YE:n kirj 1499/16. 9. 18, SArk Os Ia/YE 1918, K 21

2.3 I g n a t i u k s e n s u u n n i t e l m a

- 1) YE:n kirj B 443, B 444 ja B 445/25. 4. 19, SArk Os Ia/SE 1919—20, K 48. Myös TS 1, s. 75
- 2) TH 1, s. 75
- 3) H I, sivut 335—356
- 4) → 1/2.3, myös YE:n kirj 1931/? 10. 19, SArk Osla/SE 1919—20, K 48
- 5) YE:n kirj B 442/25. 4. 19, SArk Os Ia/SE 1919—20, K 48
- 6) 2.DE:n kirj 2138/29. 8. 19, SArk OS Ia/YE 1919/26/X
- 7) YE:n kirj 894/5. 6. 19 sekä 1811 ja 1812/10. 9. 19, SArk Os Ia/YE 1919/26

2.4 E n c k e l l i n l i n j a

- 1) Enckellin kommentti Fabritiuksen tutkielmaan (viite 12/2.4, s. 5, SArk T17609/1
- 2) Sotaneuvoston asiakirjat 5.—6. 11. 23, SArk T 2858/1
- 3) Ranskan sotilaslähetystö Suomessa, kirj 6. 1. ja 29. 1. 20: Karjalan kannaksen rajan puolustusorganisaatio, SArk T 2855/10 ja 2856/1, ranskankielinen teksti
- 4) YE:n sähkö 598/Tsto 1/24. 12. 21, SArk T 2855/15
- 5) Valtioneuvoston pöytäkirja 21. 6. 20, SArk
- 6) YE:n kirj 677/20/24. 9. 20, SArk T 2858/16
- 7) Enckellin tilanteenarvostelua valaisevia asiakirjoja mm. YE:n kirj B 1963/24. 10. 19, 2113/13. 12. 19, 11/8. 1. 20 SArk Os Ia/YE 1919/26, 246/24. 5. 21 SArk Os Ic/SE 2201 E 4.
- 8) Suunnitelmat WK1—WK3 SArk T 2855/15, TH 1, sivut 76—78
- 9) YE:n kirj B1865/24. 9. 19 ja B 1872/29. 9. 19, SArk Os Ia/SE 1919—20, K 48. Vrt. 6 ja 7/2.3
- 10) Sotaväen päällikön kirj 1233/512/30. 9. 19 SArk Os Ia/SE 1919—20, K 48
- 11) Puolustusrevisionikomitean mietintö, SArk T 2861/10, 11
- 12) J Chr Fabritius: "Mannerheimlinjen", en studie av Fortifikationens historia i Finland sedan 1918 och dess inverkan på kriget 1939—40 mellan Ryssland och Finland. Mukana kommentteja. SArk T 17609/1
- 13) Öhquist, Harald: Talvisota minun näkökulmastani, (Ö) Porvoo—Helsinki 1949, sivut 45—47
- 14) TH 1, sivut 67 ja 206—207
- 15) → 2 ja 8/2.4
- 16) SArk T17609/1
- 17) Ö, mm. sivut 382—384
- 18) Arimo, R: Suomen linnoittamisen historia 1918—1944 (SLH), Keuruu 1981, sivut 46—50

2.5 V e n ä j ä n k e s k i t y s 2 7

- 1) YE:n kirj 133, 134, 135/29. 10. 30, SArk T2861/28, 136, 137/29. 10. 30, SArk T 2861/29, TH 1, sivut 79—81

- 2) YE:n kirj 154/3. 12. 28, SArk T 19639/8
- 3) YE:n kirj 210/12. 8. 27, SArk T 2858/8
- 4) YE:n kirj 30. 8. 27, SArk T 2858/8
- 5) 2.DE:n kirj 255/14. 6. 29, SArk T 2857/14
- 6) YE:n kirj 473/9. 8. 29 ja tiedusteluilmoitukset, SArk T 2857/14

3. 1930-LUKU

- 1) YE:n kirj 184/10. 3. 31, s. 2, SArk T 2860/2
- 2) YE:n kirj 684/1. 12. 31, SArk T 2860/5
- 3) Kenrl K L Oeschin haastattelu 13. 1. 79, SArk R Arimon kokoelma (RA kok), K 20
- 4) Ö, sivut 46—47
- 5) Esim. 2.DE:n kirj 130/14. 3. 32, SArk T 2865/1
- 6) 2.DE:n kirj 38/20. 11. 32, SArk T 2866/1, AKE:n kirj 7/2. 1. 34, SArk T 2860/5, YE:n kirj 370/12. 11. 34, SArk T 2860/5, AKE:n kirj 708/29. 10. 34, SArk T 21068/6, AKE:n kirj 154/11. 3. 35, SArk T 2860/7
- 7) SLH, sivut 90—94
- 8) TH 1, sivut 82—85; YE:n kirj 4/28. 2. 34, 94/5. 1. 39, SArk T 2861/20—26
- 9) SLH, sivut 88—90
- 10) SLH, s. 105
- 11) SLH, s. 106
- 12) Kan. AE:n kirj 416/22. 11. 39, SArk P 240/2
- 13) SLH, sivut 115—116
- 14) SLH, s. 137
- 15) SLH, sivut 118—120
- 16) TH 1, sivut 220—224, SLH, sivut 120—123
- 17) YE:n kirj 283/12. 7. 39, SArk T 2862/4
- 18) YE:n kirj 391/15. 9. 39, SArk T 2862/4
- 19) Gros-Coissyn muistio 24. 10. 21, SArk T 2858/17, Enckellin muistio 20. 7. 21, SArk Os 1a/YE 1919 K 25 ja YE:n kirj 355/2. 8. 21, SArk T 2855/14

4. 2. MAAILMANSODAN AIKA

4.1 Y H

- 1) I AKE:n kirj 254/9. 1. 39 SArk P 229/1 ja AKE:n kirj 225/27. 10. 39, SArk P 859/9, Kan.AE:n kirj 86/20. 10. 39, SArk P 240/2
- 2) Kan.AE:n kirj 416/22. 11. 39, SArk P 240/2
- 3) SLH, s. 136
- 4) III AKE:n kirj 1758/7. 11. 39, SArk P 859/4 ja 1935/9. 11. 39, SArk P 240/7
- 5) Kan.AE:n kirj 356/14. 11. 39, SArk P 240/2, SLH s. 137
- 6) H II, s. 104, myös Jägerskiöld: Talvisodan ylipäällikkö (J:T), Keuruu 1976, sivut 38—39
- 7) YE:n kirj 305/3. 11. 39 ja 379/10. 11. 39, SArk 1588/6
- 8) Ö s. 83
- 9) Kenrm O Bonsdorffin haastattelu 10.—14. 10. 74, SArk RA kok K 20
- 10) SuAKE:n kirj 74/14. 10. 39, SArk P 4087/13, IV AKE:n kirj 495/1. 11. 39, YE:n kirj 306/3. 11. 39, SArk 1588/6, IV AKE:n kirj 288/6. 11. 39 ja 414/22. 11. 39, SArk P 4087/15
- 11) IV AKE:n kirj 533/30. 12. 39, SArk P 4087/14
- 12) SLH, s. 144
- 13) IV AKE:n kirj 533/30. 12. 39, SArk P 4087/14
- 14) YE:n kirj 306/3. 11. 39, SArk 1588/6
- 15) P-SRE:n kirj 1747/24. 11. 39, SArk 1588/14

4.2 T a l v i s o t a

- 1) Kirjoittajan muistitieto, vrt. SLH, s. 139
- 2) G Ehrnroth: III AK:n puolustustaistelut Itä-Kannaksella Talvisodassa, S.hist.tsto, SArk, RA kok, K 5
- 3) II AKE:n kirj 895/1. 1. 40, SArk P 763/2
- 4) YE:n kirj 332/29. 8. 39, SArk T 19172/1
- 5) Kan.AE:n kirj 5/13. 10. 39, SArk P 229/1
- 6) Kan. AE:n kirj 58/17. 10. 39, SArk P 228/1
- 7) Hanellin muistio 29. 12. 39, SArk P 529/1
- 8) PM:n kirj 964/27. 1. 40, SArk P 763/1
- 9) Kan.AE:n kirj 1438/31. 12. 39, SArk P 895/3

- 10) II AKE:n kirj 237/31. 12. 39, SArk P 229/1
- 11) Kan.AE:n kirj 862/16. 2. 40, SArk P 726/4
- 12) PM:n kirj 605/5. 12. 39, SArk 1588/14
- 13) PM:n kirj 152/10. 12. 39, SArk T 2867/8
- 14) YE:n kirj 140/21. 10. 39, SArk 1588/6
- 15) YE:n kirj 283/12. 7. 39, SArk T 19172/1
- 16) II AKE:n kirj 54/10. 1. 40, SArk P 763/2
- 17) II AKE:n kirj 282/4. 2. 40, SArk P 763/2
- 18) III AKE:n kirj 297/30. 1. 40, SArk P 763/1
- 19) II AKE:n kirj 263/1. 2. 40, SArk P 763/2
- 20) SLH, sivut 155—158
- 21) II AKE:n kirj 54/10. 1. 40, SArk P 763/2
- 22) Kirjoittajan muistitieto
- 23) I AKE:n kirj 162/5. 3. 40, s. 4. SArk P 726/4
- 24) Lönnroth, Arvo: Päämajan Pioneerikomentajan linnoitusosaston alaiset linnoitus- ja muut rakennusteknilliset työt itä-Suomessa 1939—1940, (L), s. 9
- 25) L, s. 67
- 26) Ö, sivut 376, 215
- 27) H II, sivut 141—142
- 28) II AKE:n kirj 425/23. 2. 40, SArk P 763/2
- 29) Merivoimien Esikunnan kirj 635/11. 10. 38, SArk T 19640/35
- 30) Talvisodan historia, 2. osa (TH2), Porvoo 1978, s. 258
- 31) IV AKE:n kirj 614/10. 3. 40, SArk P 4087/14
- 32) E/RT:n kirj 60/24. 12. 39, SArk P 3159—60/K I
- 33) E/Os T:n kirj 24/15. 12. 39, E/RT:n kirj 43/4. 1. 40, PM:n kirj 336/31. 1. 40, SArk P 3159—60/K I
- 34) SLH, sivut 148—149

4.3 Vä l i r a u h a n a i k a

- 1) Suomen sota 1941—1945, 1. osa, Kuopio 1965 (SS I), s. 33
- 2) SS I, s. 98
- 3) J:T, sivut 230, 235—236
- 4) PM:n kirj 825/13. 3. 40, SArk T 2865/8
- 5) PM:n kirj 846/16. 3. 40, SArk T 2863/25
- 6) Kan.AE:n kirj 1608/15. 3. 40, SArk T 11075/7 ja 1
- 7) Ma.VE:n kirj 1200/18. 5. 40, SArk T 2866/43
- 8) II AKE:n kirj 423/8. 4. 40, SArk T 9439/36, Ma.VE:n kirj 277/5. 4. 40 ja 585/18. 4. 40, SArk T 2863/24 ja 28, Kenrm O Bonsdorffin haastattelu 4. 6. 78, SArk, RA kok K 8
- 9) Lin.tston kirj 92/2. 7. 40, PM:n kirj 1576/29. 7. 40, Ma.VE:n kirj 2963/1. 8. 40, SArk T 2868/6, myös 13 ja 14/4.2
- 10) II AKE:n kirj 918/9. 8. 40 ja PM:n kirj 1700/15. 8. 40, SArk T 2868/6, II AKE:n kirj 1245/12. 10. 40, SArk T 9439/36
- 11) → 18 ja 19/3
- 12) H II, s. 193
- 13) PM:n kirj 930/30. 3. 40, SArk T 2868/6, Ylipäällikön päiväkirja 47/11. 4. 40, SArk T 14060/6
- 14) H II, s. 195
- 15) Hanellin kirj ylipäällikölle 8. 5. 40, SArk T 11075/7, PM:n kirj 1195/11. 5. 40, SArk T 2868/6, Hanellin kokoamaa historiikin aineistoa, SArk T 12680
- 16) Hanellin linnoittamissuunnitelma, s. 1, SArk T 11075/7
- 17) PM:n kirj 825/13. 3. 40, SArk T 2865/8, maj Kuumolan artikkeli Hangon Ryhmän historiikissa, SArk T 22005.
- 18) SS I, s. 277
- 19) M II, s. 287
- 20) Lin.tston pöytäkirja 17. 8. 40, SArk, RA kok K 9
- 21) H II, s. 262
- 22) M II, s. 324
- 23) Turun historiallinen arkisto 31, Vammala 1976, Tervasmäki, V: Miten linnoitusrakennusjoukkojen ryhmitys ja käyttö vastasi jatkosodan aikana sotilaallisia toiminta-ajatuksia ja suunnitelmia (THA), s. 339

4.4 Jatkosota

- 1) Jägerskiöld, S: Suomen Marsalkka, Keuruu 1981 (J:SM), sivut 141—142
- 2) H II, sivut 276, 303
- 3) M II, s. 416
- 4) M II, sivut 438—439
- 5) Esim. II AKE:n kirj 1650/4. 9. 41 ja 1799/18. 9. 41, SArk 15707/2
- 6) Kirjoittajan muistitieto
- 7) M II, s. 368

4.41 Karjalan kannas

- 1) PM:n kirj 2872 ja 2873/6. 11. 41, SArk T 15706/1
- 2) F, sivut 8—9
- 3) Ö, s. 83
- 4) PM:n kirj 1800/25. 9. 42, SArk T 15710/3
- 5) IV AKE:n kirj 573/9. 11. 41, SArk T 15706/1
- 6) PM:n kirj 2924/14. 11. 41, SArk T 15706/1
- 7) Kirjoittajan muistitieto
- 8) IV AKE:n kirj 656/9. 12. 41, SArk T 15706/1
- 9) Kan.RE:n kirj 863/29. 9. 43, SArk T 15710/7
- 10) PM:n kirj 1608/2. 10. 43, SArk T 13710/7
- 11) Kan.RE:n kirj 829/21. 9. 43, SArk T 4823/3a
- 12) 3. DE:n kirj 981/13. 5. 44 ja IV AKE:n kirj 427/20. 5. 44, SArk T 8481/14
- 13) Ev Karikosken matkakertomus 28. 5. 42, SArk T 15707/6
- 14) Lin.töid.joht. kirj 18865/30. 5. 43, SArk T 4823/3a
- 15) → 5/4.41
- 16) Lin.os:n kirj 42701/20. 11. 43, SArk T 15710/7
- 17) PM:n kirj 1930/18. 11. 43, SArk T 15710/7
- 18) Kan.RE:n kirj 1097/25. 11. 43 ja 1210/18. 12. 43, PM:n kirj 258/21. 12. 43, SArk T 15710/7, Kan.RE:n kirj 137/31. 1. 44, PM:n kirj 269/7.2.44, 179/2. 2. 44 ja 471/3. 3. 44, Lin.os:n kirj 1973/19. 5. 44, SArk T 15710/10

4.42 Itä-Karjala

- 1) Suomen sota 1941—1945, 6. osa (SS 6), Helsinki 1956, s. 176
- 2) Suomen Sota 1941—1945, 4. osa (SS 4), Helsinki 1954, s. 336
- 3) PM:n kirj 2875/6. 11. 41 SArk T 15706/2 ja Kar.AE:n kirj 6776/7. 11. 41, SArk T 4958/2
- 4) PM:n kirj 2910/11. 11. 41 ja Kar.AE:n kirj 7176/16. 11. 41, SArk T 15706/1
- 5) Kar.AE:n kirj 8725/26. 12. 41, SArk T 4958/2
- 6) Kar.AE:n kirj 1513/2. 2. 42, SArk T 15710/5 ja 5678/6. 12. 43, SArk T 13545/6
- 7) Lin. os:n kirj 42701/20. 11. 43 ja PM:n kirj 1315/18. 11. 43, SArk T 15710/7
- 8) Aun.RE:n kirj 5630/5. 12. 43, PM:n kirj 2070/7. 12. 43, Aun.RE:n kirj 3789/13. 12. 43, PM:n kirj 2183/24. 12. 43, SArk T 15710/7, PM:n kirj 57/26. 1. 44, SArk T 15710/10
- 9) SLH, sivut 355—358
- 10) SS 6, sivut 295—331
- 11) Kar.AE:n kirj 1401/31. 1. 42, SArk T 4954/7
- 12) II AKE:n kirj 35/14. 2. 42, SArk T 15710/5
- 13) 14.DE:n kirj 139/21. 1. 43, SArk T 8111/5, PM:n kirj 155/31. 1. 43, 14.DE:n kirj 275/30. 3. 43, SArk T 8821/10, ja 237/3. 3. 44, SArk T 5970/2, Lin.RP 421:n sotapäiväkirja 1943—1944
- 14) SS 6, sivut 438, 532—538, 550, 555, PM:n kirj 1269/3. 7. 42, SArk T 15707/s, 273/13. 2. 44, 274/11. 2. 44, SArk T 15707/10, SS 5, sivut 159—163
- 15) SLH, sivut 374—376

4.43 Käskyt ja todellisuus

- 1) PM:n kirj 471/3. 3. 44, SArk T 15710/10
- 2) PM:n kirj 1160/10. 5. 44, SArk T 15710/10
- 3) PM:n kirj 1393/6. 6. 44, SArk T 15710/4
- 4) PM:n kirj 1341/1. 6. 44, SArk T 15710/4
- 5) Lääk.os:n kirj 7170/2. 7. 43, SArk T 15710/7
- 6) Lin.os:n kirj 29568/24. 8. 43 ja 31648/8. 9. 43, SArk T 15710/7

- 7) PM:n pion.komentajan muistio 5145/15. 9. 43, SArk T 15710/7
- 8) PM:n kirj 1551/21. 9. 43, SArk T 15710/7
- 9) Esim. Aun.RE:n kirj 5071/8. 11. 43, SArk T 13546/6
- 10) Ev Oinosen kirj 2. 5. 44, SArk T 13545/20
- 11) Kan.RE:n kirj 584/27. 6. 43, SArk T 15710/7
- 12) Lin.os:n kirj 826/8. 1. 44, SArk T 19172/16
- 13) Aun.RE:n kirj 4243/8. 9. 43, SArk T 13545/6
- 14) Kan.RE:n kirj 767/15. 8. 42, SArk T 15710/7
- 15) Lin.töid.joht. kirj 7481/23. 2. 44, SArk T 12680/25
- 16) THA, s. 338
- 17) Lin.töid.joht. kirj 23602/25. 7. 44, SArk T 12680/22
- 18) PM:n kirj 1507/7. 8. 42, SArk T 15711/1, 1521/8. 8. 42, Lin.töid.joht. sähkö 1007/9. 8. 42, kirj 9. 8. 42 ja sähkö 1252/11. 8. 42, SArk T 15710/6
- 19) Lin.töid.joht. kirj 23. 5. 43, SArk T 15710/8
- 20) Lin.töid.joht. kirj 2704/28. 1. 42, SArk T 15710/5
- 21) Lin. 3:n työvoimailmoitusten yhteenvedot 1943, SArk T 12567/26
- 22) Os 4/IV AKE:n kirj 1929/20. 2. 42, SArk T 12565/II/113, PM Lin. os. pvk 34/42, Vipunen 1. 7. 42, SArk T 14442
- 23) Neuvottelumuistio 18. 6. 43, SArk T 12680/35
- 24) Lin.töid.joht. kirj 3041/2. 7. 41, SArk T 15710/2
- 25) Lin.os:n kirj 10397/2. 4. 42 ja 11642/15. 4. 42, SArk T 12680/28
- 26) Hanellin muistiot 11. 12. ja 12. 12. 42, SArk T 12680/16, Huolto-os:n kirj 400/31. 1. 43, SArk T 4823/30, Isaksonin kirj 24. 2. 43, 14.DE:n kirj 318/19. 2. 43, Aun. RE:n kirj 761/21. 2. 43, PM:n kirj 455/29. 3. 43, SArk T 15710/8
- 27) Nihtilän esitelmä, s. 291, S.hist.tsto, SArk, RA kok, K 12, Suomen Sota 1941—1945, 7. osa (SS 7), Kuopio 1957
- 28) 15. DE:n kirj 120/2. 2. 44, SArk T 15706/4
- 29) Aun. RE:n kirj 1618/1. 4. 44, SArk T 15706/4

4.44 Kesän 1944 sotatoimet ja linnoittaminen

- 1) PM:n kirj 1393/6. 6. 44, SArk T 15710/4
- 2) SS 7, s. 23
- 3) SS 7
- 4) M II, s. 438 — 439, SS 7, s. 18
- 5) Lin.töid.joht. kirj 26830/8. 9. 44, SArk T 12680/21
- 6) Yliriskun kertomus 14. 1. 79, SArk, RA kok, K 12
- 7) PM:n kirj 1119/6. 5. 44, SArk T 15711/7
- 8) Hanellin selostus 22. 9. 44, SArk T 15715/4, Lin.os:n kirj 3057/19. 7. 44, SArk T 15710/9, yhtymien kertomukset heinäk. 1944, SArk T 19172/4
- 9) SS 7, s. 109
- 10) SS 7, s. 111
- 11) PM:n kirj 380/29. 2. 44, SArk T 15711/7 ja 448/29. 2. 44, SArk T 8481/14
- 12) Lin.os:n sähkö 2624/12. 6. 44 ja 2661/13. 6. 44, SArk T 15711/7, IV AKE:n kirj 572/13. 6. 44, SArk T 13602/18, Lin.os:n sähkö 2774/16. 6. 44, PM:n kirj 1616/18. 6. 44, SArk T 15710/10
- 13) Lin. O I, II luku
- 14) 11. Lin.rak.piirin sotapäiväkirja 14. 10. 44/Spk 18538, SArk
- 15) SS 7, s. 247
- 16) SS 7, s. 273
- 17) SS 7, sivut 291—294
- 18) → 27/2.4, Airon haastattelu 3. 3. 75, SArk, RA kok, K20
- 19) Ka Jo KE:n kirj 439/5. 7. 44, SArk T 15710/9, Ka Jo KE:n kirj 808/24. 7. 44, SArk T 15710/11
- 20) SS 7, s. 586
- 21) SS 7, s. 412
- 22) Kirjoittajan muistitieto
- 23) M II, s. 438
- 24) Suomen Sota 1941—1945, 8. osa (SS 8), Kuopio 1958, s. 254

4.45 Salpalinja

- 1) Hägglundin kirj 20. 2. 44, SArk T 15713/15 ja 4. 3. 44, SArk T 15713/16
- 2) PM:n kirj 1616/18. 6. 44, SArk T 15710/10
- 3) PM:n kirj 2033/10. 7. 44, SArk T 15710/11
- 4) PM:n järj.os:n kirj 1331/14. 6. 44, Lin.töid.joht. kirj 20894/14. 6. 44, SArk T 15711/7
- 5) PM:n kirj 1616/18. 6. 44, SArk T 15710/10, Vipuset, SArk T 14442
- 6) Lin.os:n kirj 19. 6. 44, SArk T 19172/4
- 7) → I/4.45
- 8) PM:n kirj 1842/30. 6. 44, Lin.töid.joht. kirj 21809/30. 6. 44, SArk T 15710/11
- 9) Lin.os:n sähkö 2328/2. 7. 44, SArk T 15715/3, PM:n kirj 1910/3. 7. 44, SArk T 15710/11
- 10) PM:n kirj 2076/12. 7. 44, Lin.os:n kirj 3136/19. 7. 44, SArk T 15710/11
- 11) PM:n kirj 2456/6. 8. 44, Lin.SE:n kirj 404/18. 8. 44, SArk T 15710/11
- 12) PM:n kirj 2809/4. 9. 44, Lin.os:n kirj 7384/6. 9. 44, SArk T 15710/12
- 13) PM:n kirj 2841/6. 9. 44, SArk T 15710/11
- 14) PM:n kirj 2928/10. 9. 44, SArk T 5970/2 ja Ka Jo KE:n kirj 1516/11. 9. 44, SArk T 8481/15

5. RANNIKON LINNOITTAMINEN

- 1) Kirken komitean lausunto, SArk T 2861/11, Despardin ehdotus, SArk T 2858/5
- 2) J O Hannula: Suomen vapaussodan historia, 3. p., Porvoo 1934, sivut 122—129, M I, sivut 272—276, H I, sivut 126—132, J:M 1918, sivut 180—196
- 3) Ark T 2867/4 23 ja 24/2.4
- 4) Neuvottelumuistioita 6. 4. 34, 19. 5. 36, 22.—24. 4. 37, PM 28. 12. 38, SArk T 2867/4
- 5) M II s. 94. J:M 1920—1939, sivut 327—328
- 6) Suunnitelma, SArk T 2866/21
- 7) YE:n kirj 28/18. 4. 39, SArk T 2867/4
- 8) M II, sivut 94, 98, J:M 1920—1939, sivut 329—330
- 9) TH I, sivut 130—131
- 10) Erik Castrén: Suomen kansainvälinen oikeus, sivut 128—130, Reimaa, M: Puun ja kuoren välissä, Keuruu 1979, s. 124
- 11) Me.VE:n kirj 2176/1. 12. 44, SArk T 17365/2123
- 12) Me.VE:n kirj 2080/4. 11. 44, SArk T 16449/2003 ja sähkö 48489/1331/9. 10. 44, SArk T 15719/9

6. LOPUKSI

- 1) THA, s. 348
- 2) H II, sivut 191—192